

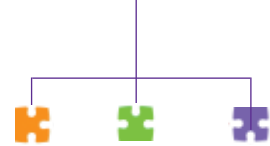

שרשרת פנצ'ר

כתב עת של העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה, כרך כ"ז גיליון מס' 2, דצמבר 2015

לאן?

תוכן

3 דבר המערכת
אל הקוראים

4 זוהיר תחאוחא
צ'רקסי ישראלי -
בעקבות משפחתו

14 גור אלרואי

מגילת הטבח של א.ד. רוזנטל
והפוגרומים באוקראינה 1918-1920

שי ספיר
גלגולו של "מחזור"

22

30 צבי חטקביץ
עברנו בפולין,
עתידנו בישראל

35 חנה פורמן
משה אפשטיין (מויה) - סיפור חיים

שרשרת הדורות
כרך כ"ז, גיליון מס' 2
דצמבר 2015

עורך ראשי:
ד"ר דן אלדר

חברת מערכת:
פרופ. חיה שחם

עיצוב גרפי:
נילי גולדמן

מו"ל:

העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה
www.facebook.com/groups/IsraelGS
הנשיאים 24, פתח תקווה 4955026,
אצל משה גולן

המערכת:
Sharsheret@isragen.org.il

ISSN 0792-5751

כל הזכויות שמורות
לעמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה

בעקבות התגובות החיוביות שקיבלנו עם הופעת הגיליון הראשון של "שרשרת הדורות" המחודש, כתביהעת של ה"עמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה", אנו שמחים להגיש לקוראינו גיליון נוסף, מס. 2, במתכונת דיגיטלית ובעברית. בכך, אנו מקווים להיכנס לשגרה ברוכה של הפקת כתב העת פעמיים בשנה ולצורך זה אף הרחבנו את המערכת במתנדבים נוספים.

כנאמר בדברינו אל הקוראים בגיליון הקודם, העמותה וביטאונה שמו להם למטרה, בין היתר, לפתוח את שעריהם לכלל החברה הישראלית על מגזריה ועדותיה, יהודים ובני דתות אחרות. לפיכך, אנו מתכבדים לפתוח גיליון זה במאמרו של מר **זוהיר תחאוחא**, יו"ר המרכז למורשת הצ'רקסית בכפר קמא, העוסק במאמציו לגילוי שורשי משפחתו, שקורותיה שזורות בגורל פליטי העם הצ'רקסי. בעצם ימינו אלה, כאשר תופעת הפליטות מאזורים מוכי מלחמות ונחשלות גואה ומגיעה לשיאים חסרי תקדים מאז סיום מלחה"ע השנייה, מעניין ללמוד על בני העדה הצ'רקסית, שחלקם הגיעו בנדודיהם לארץ ישראל במחצית השנייה של המאה ה-19 והתיישבו בה.

תולדות העם היהודי בגלויותיו רצופות התנכלויות, פוגרומים ומעשי טבח מצד שכניהם. הפרעות ביהודי אוקראינה עם תום מלחה"ע הראשונה עומדות במרכז מאמרו של פרופ' **גור אלרואי**, המתמקד במפעלו ההיסטוריוגרפי של אדם יחיד, אשר הקדיש את שנותיו האחרונות לרישום עדויותיהם של ניצולים ופרטיותם של קרבנות הפוגרומים, שנערכו בקהילות היהודים באוקראינה בין השנים 1918-1920.

ומגורל היהודים במזרח אירופה במלחה"ע הראשונה, אנו עוברים לגורל יהודי מרכז אירופה בעקבות מלחה"ע השנייה. מר **שי ספיר** מתאר את דברי ימי משפחתו בצפון גרמניה, בהולנד ובישראל, שקיבלו תפנית מפתיעה, בעקבות גילוי "מחזור" תפילות לימים הנוראים, שהיה שייך למשפחת המחבר בטרם גורשה לאושוויץ ונמצא אצל משפחה הולנדית.

פליטי השואה ששרדו, הגיעו בחלקם לאחר סיום מלחה"ע השנייה לארץ ישראל ולמדינת ישראל. צאצאיהם, בני הדור השני, מתפנים כיום לשחזר את שרשרת ההיסטוריה המשפחתית שלהם שנקטעה ואשר הוריהם לא ששו לדבר עליה ובחלקם כבר הלכו לעולמם. ד"ר **צבי חטקביץ**, מקדיש שנים רבות, לגילוי שורשי משפחתו ושיחזור עברם בפולין. הוא משתף את הקוראים בהתנסותו ומביא לידיעתם מעט מידע על הכלים והשיטות ששימשו אותו במשימתו.

חקר שורשי המשפחה עמד גם במרכז הווייתו של משה אפשטיין ז"ל לאחר פרישתו מעבודתו, שבמסגרתה תרם תרומה משמעותית לביטחון מדינת ישראל ועל כך זכה להוקרה רבה. הוא פיתח את תחביב העיסוק בגנאלוגיה למיומנות, שבעזרתה חשף את שורשי עץ משפחתו וענפיו. **חנה פורמן**, בסיועם/ן של אלמנתו של "מויה" וחבריו, הכינה את הכתבה.

המערכת החליטה לפרסם באופן חד-פעמי בגיליון זה, שאלון משוב על "שרשרת הדורות". המערכת והנהלת העמותה יעריכו את היענות הקוראים, דבר שיאפשר לנו לכייל את תכנון של כתב העת ולהתוות את דרכו בעתיד. הכתובת למשוב, הצעות מאמרים לעיון העורכים וכיו": Sharsheret@isragen.org.

קריאה מהנה,

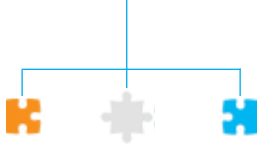
יו"ר העמותה: **משה גולן**

עורך ראשי: **ד"ר דן אלדר**

צ'ר'קסי

משמאל, סבי נורי מקונייטרה
בשירותו בצבא הצרפתי

ילדות בצל שאלות

ובגן מלמדים עברית ומעט ערבית. הגננות מדברות אתנו בצ'רקסית כמו גם בבית, ואנו חוגגים חגים מוסלמיים ובבית מאזינים בעיקר למוסיקה יס־תיכונית ולועזית, וביום העצמאות מכינים בבית הספר בשעת יצירה את דגלי ישראל. כבר אז היה לי ברור שהתמונה האמתית עוד לא נגלתה לנגד עיניי. בגן הובהר לנו לראשונה, שאנחנו הצ'רקסים לא שייכים גיאוגרפית למזרח התיכון, ושהיתה לנו ארץ יפה ששמה צ'רקסיה בקווקז, ושלאחר מלחמה ארוכה מול הכובשים הרוסים שחמדו את אדמתנו, גורשנו ממנה לפני יותר ממאה שנים וכך הגענו לישראל. ואף על פי שבתקופת ילדותי, החלו ללמד את השפה הצ'רקסית בבית הספר היסודי והחלו להתייחס לסיפורי המורשת,

אני בן אמצעי למשפחה צ'רקסית ברוכת ילדים, המתגוררת בישוב כפר קמא שבגליל התחתון. השנה היתה 1978, הייתי אז בן חמש, ובכל פעם שצפיתי בטלוויזיה ושמעתי קולות בוקעים מהרדיו, לא הבנתי מילה מהדברים שנאמרו. מדי פעם שאלתי על פשרם של הדברים ובמיוחד לנוכח התגובות של בני המשפחה הבוגרים, שכן הבינו וצחקו או התרגשו מהצפייה. הרגשתי תסכול מהעובדה שאיני מבין את השפות הנשמעות בזמן שאחיי הגדולים כן הבינו והתרשמתי שאף נהנו. "למה אני לא מבין?" שאלתי את עצמי ובעיקר את האחרים. התשובה של כולם היתה

ישראל לי

זוהיר תחאוחא*

בעקבות משפחתו

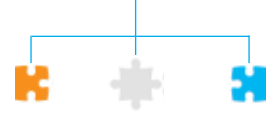
תמיד חשתי שמנסים לחשוף אותנו דווקא אל הזווית הפולקלורית והמיתולוגיה הצ'רקסית העוקפות את הסיפור האמיתי.

כילדים ששפת אימם היא צ'רקסית, שבה שוחחנו, שיחקנו, כעסנו וגם חלמנו עמה, לא היה לנו קל כשנאלצנו להתחיל כבר מגיל הגן ללמוד שתי שפות זרות לחלוטין, עברית וערבית וברמה גבוהה מאד. רוב הילדים בבית הספר נשאו שמות ערביים ולועזיים ורק מעט שמות צ'רקסיים. כך היה הדבר גם בכל הנוגע לשילוט ברחבי הכפר. וכשבסוף היום ישבנו מול הטלוויזיה, צפינו בעיקר בתוכניות המשודרות בערוץ הראשון הישראלי או בערוץ הירדני, ומיותר לציין, שהן לא היו בשפה הצ'רקסית. אך למרות כל הניסיונות הברורים מחוץ לבית, לטובת ההתערות בחברה הישראלית היהודית/ערבית, עם הזמן היה ברור לי ולשאר חברי בכיתה, כי אנחנו עם אחר עם שפה ומנטאליות

"כשתגדל תבין". כבר אז הבנתי שאני שונה, אך לתומי חשבתי שהשוני הוא ביני לבין אחי ולא כפי שהוא באמת, הבדלי התרבות והשפה בין הצ'רקסים לבין שאר הישראלים היהודים והערבים.

בגן החובה יצאו הגננות מהכפר מגדרן, לחשוף אותנו לתרבות הישראלית. לרוב זה היה בעברית וערבית, שתי השפות שתמיד נשמעו מהמרקע ושאלך לפני כשנה עוד הלנתי שאיני מבין אותן, והנה כבר עכשיו דקלמנו, אך שוב מבלי להבין. כבר אז חשתי כי הזהות שלי אינה מעוגנת בחוף מבטחים. שכן, שמי הוא זוהיר - שם ערבי

* זוהיר תחאוחא, מנהל "המרכז למורשת הצ'רקסית" בכפר קמא, מנכ"ל עמותת צ'רקסיה וחבר וועד מנהל MCA העמותה הבינלאומית הכלל צ'רקסית, שגריר מורשת מטעם ארגון "We Care For Humanity"

שונות. חשתי בכך בכל פעם שהצטרפתי אל הורי בנסיעה לאחת הערים הקרובות, כאשר הסובבים נחשפו לשפתי, ולא פעם אף בחרו לשאול אותנו לזהותנו. אמי לא רצתה

להשתתף לשיחות חולין עם אף אחד, ומיד היתה דורשת ממני לא לענות לזרים. אני שסברתי שאין זה מנומס, הייתי עונה מהר בגאווה ובדרך כלל תשובה קצרה: "אנחנו צ'רקסים".

השאלות והתהיות שהתעוררו בי התרבו והעמיקו. הרי אנו צ'רקסים, אז מדוע לרובנו יש שמות מתרבויות אחרות? ואיך זה שאנחנו לומדים את שפתם של האחרים בזמן שהם אינם מודעים לשפתנו? ומדוע אנו כותבים טקסטים בעברית או בערבית? ואם היתה לנו ארץ בקווקז שגורשנו ממנה לפי יותר ממאה שנים, אז מדוע

איננו נוסעים לבקר בה ולראות היכן גרנו בה? והאם נרצחו במלחמה ההיא בקווקז אנשים ממשפחתי הישירה? וכיצד מצאנו את עצמנו דווקא כאן, במרחק של אלפי קילומטרים מהקווקז? ואם בכל הסיפורים שמספרים לנו, הקווקז מתואר כגן עדן עלי אדמות, מדוע כאשר המלחמה שם הסתיימה לפני שנים רבות לא שבנו אל ארץ אבותינו? כאמור, לא היה מי שיענה על כל השאלות הללו, ובחלוף הזמן, רוב הילדים בגילי החלו מגלים אדישות בכל הנוגע לעברם הרחוק ורבים מהמבוגרים וויתרו על הניסיון ללמוד וללמד על שורשיהם. אני לא וויתרתי בקלות, ומדי פעם, הייתי מגיח אל מול המבוגרים מסביבי ובעיקר אל אמי, עם שאלות נוספות ודולה את מעט המידע שסופק במשפט דליל אחד.

כבר מגיל צעיר, ביליתי שעות בדפדוף באלבומי התמונות של המשפחה, בחיפושי אחר מידע אודות הפנים הניבטות מתוך תמונות השחור לבן. ברוב המקרים אומנם היה כתוב דבר מה מצדן השני של התמונות, אך משום מה זה היה תמיד בערבית או עברית. לא הבנתי מדוע לא כתבו בצ'רקסית. משלא הבנתי את הכתוב או כאשר לא נכתבו פרטים בגב התמונות, הייתי פונה אל אמי ומבקש לדעת במי מדובר. התשובות היו קצרות כגון: "זה סבא" "דוד של אימא" "דוד רחוק" "עזוב למה אתה נוגע בזה" "זה לא בשבילך" וכן הלאה. סקרנותי הפכה לאובססיה, ואני הפכתי לסוג של חוקר.

משפחה של דודתי רסמיה מסוריה, אחת מהתמונות הבודדות שקיבלנו כבר בשנות השבעים. באמצע רסמיה ובעלה ומסביב הילדים

אבי מוחמד ואמי סאניה ביום נישואיהם

משפחת תחאווא/מולה

אמי היתה הכותל, שתמיד מצאנו נחמה בחיקו. הורי, שבשנות השמונים המוקדמות של המאה העשרים היו בתחילת שנות הארבעים לחייהם, היו עסוקים מבוקר עד ערב. אבי מוחמד תחאווא, שהיה חקלאי ואיש רציני וחמור סבר, היה שב הביתה בסוף היום כשהוא תשוש וכל רצונו – לנוח בביתו בשקט.

אמי סאניה מולה, היתה עקרת בית מסורה המגדלת שמונה ילדים, ובד בבד תופרת וסורגת בגדים על פי הזמנה, ובכך מנסה לסייע בכלכלת הבית. סבתי אמינה אמה של אמי, חיה שנים עם דודתי חוריה שלא התברכה בילדים.

בשנת 1982 כשנפטר בעלה של דודתי, לנתי אצלן מדי לילה. למרות קשיחותה של סבתי, הצלחתי לדובב ולדרבן אותה לדבר על עברה. נהגתי מדי פעם להביא לה תמונות ישנות וכך בדקתי כיצד היא מגיבה למראה הדמויות בהן. כך למשל למדתי לדעת מי הוא אחיה שנותר בסוריה, כאשר נישקה את תמונתו, ומי הוא נכדה בילאל, שהיה אלוף סוריה בפיתוח גוף. התעצבתי כאשר מיררה בבכי קורע לב למראה הבת שלה, דודתי רסמיה, שנלקחה מסבתי ע"י משפחתו של בעלה הראשון כאשר נישאה בשנית, ומאז לא ראתה אותה עוד.

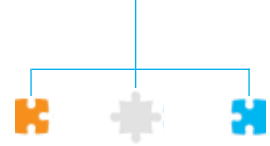
אמי סאניה ודודתי חוריה בתחילת שנותיהן בכפר קמא

"התגלות" הדודה

תמיד ידענו על קיומה של דודה בשם רסמיה החיה בסוריה, אולם הזיכרון היחיד ממנה וממשפחתה היו תמונות אחדות בלבד. אך ב־1982, הקשר שלנו עמה קיבל תפנית מפתיעה; לפתע הגיעה אישה אחת מכפר קמא ובאמתחתה מסר מוקלט מדודה רסמיה על גבי קלטת אודיו. מהעבר השני נשמע קול אישה, שהציגה את עצמה כרסמיה, הבת של אמינה. הקלטת שאורכה כשעתיים, היתה רובה ככולה דברי ניחום אבלים לדודתי חוריה על בעלה שנפטר, וגעגועים לאמה האהובה אמינה. לאחר ימים אחדים כאשר אמי ואחותה חוריה האזינו לקלטת שוב ושוב, הובהר להן שרסמיה, שעד כה ידוע היה כי התגוררה בסוריה, עברה לגור לסירוגין בארה"ב. אבי מיהר אל

עומדת, אמי סאניה ויושבת דודתי חוריה

הבאתי עמי את התמונה של בן דודתי – בילאל, כשהוא ניצב על הפודיום ביום שזכה באלופות סוריה בפיתוח גוף. חשתי גאווה ענקית, אך שוב נמנעתי מלהראות לאנשים שמא ישאלו היכן הוא גר, ואז אסתבך בהסברים. פעם אחת, המורה הטילה עלינו התלמידים משימה מאתגרת – להכין "עבודת שורשים" על מנת להבין יותר ולעומק, מהיכן הגיעו הדורות הקודמים, באיזה אזור חיו בדיוק ומה היו אורחות חייהם. תגובות התלמידים בכתה היו מעורבות, מהתלהבות גואה ועד לנרגנות וטרוניות. באשר אלי, תלמיד צ'רקסי מופנם בכיתה שבולה יהודים, המשימה היתה קשה כפליים וכמעט בלתי אפשרית. שכן, רוב התלמידים בכתתי היו ילידי 1973, דור שני-שלישי בארץ. ברוב המקרים, הסבים או אף ההורים עצמם היו ילידי התפוצות, שיכלו לתאר בפרוטרוט ובגוף ראשון את החיים בפזורה. לעומתם אני, דור חמישי בארץ, צאצא של מהגרים צ'רקסים אשר הגיעו אל המזרח התיכון בשנת 1876 – סיכויי לקבל פרטים מדויקים אודות החיים של סב סבו של סבי וממקור ראשון היו אפסיים. ואם להסתמך על הדור הקודם, אזי רובם לא היו מעוניינים לשתף פעולה, ואלה שכן, כבר לא היו בין החיים.

מהתמונה שבכל זאת הצלחתי להרכיב עד אז, ידעתי שהמשפחה מצד אבי, מקורה – משבט "שאפסוג", אשר ישב ליד חופי הים השחור בצ'רקסיה, המכונה היום ברוסית: "קרוסונדרסקי קראי". לאחר הגירוש מהקווקז בשנת 1864 בעקבות מלחמת רוסיה-צ'רקסיה, הגיעה המשפחה אל הבלקן ומשם בשנת 1876 אל המזרח התיכון. אבי סבו של סבי היה זה שהצטרף אל 400 הצ'רקסים, שייסדו את כפר קמא. באשר למשפחה מצד אמי, תמיד ידענו שהיא משבט "קברטאי", שישב ליד ההר הגבוה אלברוס בקברדינה ושהמשפחה היגרה גם היא באותה תקופה ועשתה אותה דרך כמו משפחת אבי, אך בסופו של דבר היא התמקמה דווקא ברמת הגולן, שם נולדה אמי בישוב הסורי, קונייטרה.

סבתי אמינה, אמה של אמי, נולדה בשנת 1912 בכפר חושנייה שברמת הגולן. בת למשפחה צ'רקסית ודור שני של המהגרים הצ'רקסים שהתיישבו שם בשנת 1876. בגיל עשרים נישאה לבחור מהכפר הצ'רקסי השכן מנסורה, ועברה לגור שם. לאחר שנה בלבד, וכשהיא בשבוע האחרון להריונה, נהרג בעלה בתאונת רכיבה ורק שבוע לאחר מכן נולדה דודתי רסמיה. לאחר מספר שנים הכירה סבתי את סבי **נורי** והם החליטו להינשא. או אז אמו של בעלה הראשון של סבתי, לקחה ממנה את רסמיה בטיעון שאף גבר זר לא יגדל את נכדתה. לאחר שסבתי לא הצליחה

העיר הסמוכה וקנה רשמקול חדש ומיד התיישבנו כל בני המשפחה, וכל אחד בתורו הקליט כמה דברי ברכה. אבי גם הזמין צלם שהכין סדרת צילומים לבני המשפחה, והמסר נשלח. לא עבר זמן רב, עד שהגיעה קלטת נוספת מדודתי והפעם עם קולותיהם של כל בני משפחתה וסיפורים על חיי היום יום שלהם. וכך המשכנו תקופת מה.

בשנת 1983, נחת על המשפחה אסון כבד נוסף; אבי שיצא כהרגלו השכם בבוקר לעוד יום מפרך, היה מעורב בתאונת עבודה קשה עם הטרקטור, ונהרג במקום. נדמה היה שניסיונותי לדובב את אמי ואת כל שאר הסובבים בענייני העבר נתקלו בחומות חדשות, בפרט נוכח העובדה שלאחר חודשים ספורים, גם סבתי אמינה נפטרה. התחלתי לחשוב ביני לביני כי אין טעם כעת לחפש מידע על עברי, כאשר בהווה מתרגשים עלינו אסונות בזה אחר זה. באחד הימים צלצל הטלפון בבית ומעברו השני של הקו היתה הדודה רסמיה. היא הגיעה לארה"ב וביקשה מאחיותיה לבוא לפגוש אותה. אמי שטרם התאוששה מן האסונות שפקדו את המשפחה ושגם לא חשבה כי תוכל להשאיר את ילדיה לבדם, הפצירה בדודתי חוריה להרים את הכפפה. ואכן בשנת 1987 טסה דודתי חוריה לארה"ב ונפגשה עם אחותה רסמיה לאיחוד ראשון מסוגו. געגועיה של דודתי אל אמה העיבו על האווירה הכללית במשך הימים הראשונים, והיא הכתה על חטא, שלא נפגשה עם אמה עוד שנים רבות לפני שהלכה לעולמה. אך במהלך שלושת החודשים בהם שהתה חוריה בארה"ב, גישרו האחיות על הפערים והתעדכנו על מצבן של המשפחות, וכך התברר שלא מעט מבניה של רסמיה מפוזרים במדינות אחדות בעולם, ושהיא מנסה לתחזק את הקשר ביניהם. עם שובה לישראל, הביאה עמה חוריה תמונות חדשות וגם הקשר הטלפוני נמשך וביתר שאת.

חשיפת השורשים

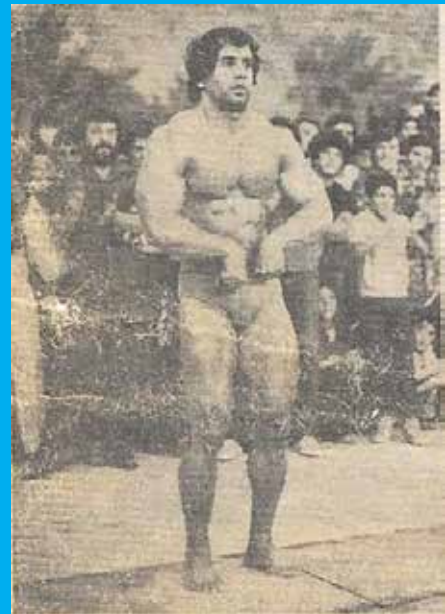
בסוף שנות השמונים, כאשר הפכתי לתלמיד מן המניין בבית-ספר יהודי, הרצון להגדרה עצמית שוב תפס מקום עצום בחיי היום יום שלי. התלמידים והמורים תמיד ידעו שאני שונה אך נמנעו מלהתייחס אל הפיל שבחדר. אני מצדי עשיתי הכול על מנת לא להתבלט בשום אופן, וכשמדי פעם תלמידים הביאו תמונות של קרוביהם לכתה, אני נמנעתי לעשות זאת הן בשל התנגדותה של אמי והן בגלל העובדה שהפרטים בגב התמונות היו בערבית. דבר, שעלול היה לעורר – אל מול עמיתי בכתה – בלבול נוסף בסיפור שלי, שבלאו הכי לא היה ברור דיו. באחת הפעמים

לחלץ את בתה מהמשפחה, היא עברה לגור ביישובו של סבי – קונייטרה ובשנת 1937 נולדה דודתי חוריה וכעבור ארבע שנים נולדה גם אמי. כשנה לאחר הולדתה של אמי, סבי הלך לעולמו. סבתי, שלא חשבה להינשא שוב, הופתעה כשגבר מכפר קמא ביקש את ידה. היא התנתה את הסכמתה בכך שבנותיה תשארנה עמה ולא כפי שקרה לה עם רסמיה. ואז, שלא כמקובל, הסכימו לכך כל הצדדים, וכך סבתי נישאה בשלישית, ובשנת 1944 עברה עם בעלה ושתי בנותיה לגור בכפר קמא, וכאן אבי הכיר את אמי וכך נולדתי בישראל.

העובדה שרוב התלמידים היהודים מילאו את עבודותיהם בפרטים רבים ועסיסיים, שנמסרו להם ישירות מהוריהם וסביהם ברצון רב, בניגוד לסגירותה של משפחתי מלחשוף את שורשיה, הציתה בי שוב סקרנות בוערת לגלות בעצמי על אודות העבר של הדורות הקודמים. היה ברור לי, שלא נפלנו מן השמיים, ושאם אנו חיים כאן משנת 1876, אזי לא מן הנמנע שהיו סבים וסבתות שאיני מכיר אפילו את שמם, שחיו בבית הזה שאנו גרים בו עכשיו, ושאלו הקירות יכלו לדבר, היו דבריהם ממלאים ספריה שלמה. ומאותו יום שבו נאלצתי להגיש למורה עבודה, שרובה ככולה פיסות מידע מקרטעות ושמותיהם של אנשים רק מהדור הקודם, החלטתי לעשות הכול כדי שבעתיד, כאשר ילדי ישאלו אותי על עברי, אפתח בהרצאה מלומדת המבוססת על מקורות מהימנים ואספר על עברה של משפחתי ובגאווה גדולה.

חלון של תקווה

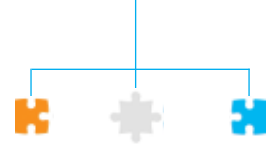
באמצע שנות השמונים נדמה היה, שרבים מהצ'רקסים בעולם השלימו עם כך שלא יזכו להתאחד עם משפחותיהם בפזורה, או לפחות להשלים את התמונה של הסיפור המשפחתי, ובוודאי שלא להגיע כה רחוק עד לקווקז. ולכן החלו רבים להיפטר מפריטים עתיקים שנשמרו עד כה בבתיים ונחשבו למיותרים. אך אז קרה הדבר שאיש לא ציפה לו: התפרקותה של ברית המועצות. התפתחות זו היתה עבורי פתח לחידוש הקשר עם חלק מעמי שעוד נותר בבית הלאומי בקווקז, שהיה שטח כבוש ע"י הרוסים קרוב ל-130 שנים. עקבתי בדריכות אחר הקבוצות הראשונות מכפר קמא שיצאו לביקור מולדת בקווקז. מששבו הקבוצות לישראל, התקבלו חבריהן כגיבורים והם סיפרו על רשמיהם בקווקז. דבריהם הפיחו חיים בנפשה של הקהילה הצ'רקסית בישראל. הם סיפרו שהקווקז הוא אכן גן עדן עלי אדמות, אך מה שהדהים אותם היא העובדה

בילאל, בן דודתי רסמיה, אלוף סוריה בפיתוח הגוף

תמונת משפחתי שנשלחה לרסמיה, אני משמאל

שלוש האחיות בילו יחד במשך חודש ימים שבמהלכו ניסו להתנחם במפגש. אך הזמן עבר מהר מבלי להרגיש, והמחשבה שיצטרפו להיפרד העיבה על כולם. כשהגיעה העת לחזור לישראל, רסמיה לא רצתה להיפרד מאחיותיה שוב, והפצירה בהן שיעברו לגור בקווקז. כמי שאביה נפטר עוד בטרם נולדה, ושהפרידו אותה בילדותה מאמה ולאחר מכן לא ראתה אותה יותר, חששה מפרידה ממושכת גם הפעם. אמי שלא חשבה לעזוב את ביתה בישראל ולו לרגע אחד ובמיוחד לנוכח הרוסיפיקציה שהתחוללה בקווקז, הבטיחה לאחותה שהקשר שחודש לא ינותק גם אם לא יחיו זו ליד זו, ושמעתה יתראו האחיות בכל הזדמנות אפשרית, ושלבטח הקשר בין ילדיהן יתחזק עוד יותר ובכך אולי הנחמה הגדולה. כאמור, המשפחות המשיכו להיות בקשר רציף ומאז נפגשו האחיות פעם נוספת בירדן. אך בתחילת שנות ה-2000 הלכה דודתי רסמיה לעולמה והובאה למנוחות בסוריה.

הסקרנות ניצחה

בחלוף כשלוש שנים, נסגר חלון ההזדמנות שנפער לפתע עבור הצ'רקסים, לשוב אל ארץ מולדתם. ועוד בטרם התרגלנו לרעיון, רוסיה חזרה ושלטה בכל רחבי הקווקז. יחד עם זאת, רבים המשיכו לבקר שם ולו לשבוע ימים, והקשרים שחודשו הלכו והתחזקו כמו גם התובנה לצורך של עם לחיות בבית לאומי משלו. עם כל שאיפתי לגילוי שורשי המשפחה, החמצתי משום מה כל הזדמנות להגיע אל הקווקז. אולם, במשך הזמן המידע אודות העם הצ'רקסי הפך לנגיש יותר, במיוחד באמצעות האינטרנט. ספרים, שירים חדשים ואפילו סרטים עם תוכן רלוונטי הגיעו אלינו עד פתח הבית. אמנים ולהקות צ'רקסיות החלו להגיע ולקיים פסטיבלים בלב הכפר ונוצרו קשרי אהבה ונישואין בין צעירים מכאן ומשם. אני, שבעברי התמקדתי בחיפוש מידע בעיקר על משפחתי, מצאתי את עצמי בחלוף השנים מתעניין יותר על אודות העם שלי. התחלתי לעסוק בתחומי התרבות והמורשת הצ'רקסית בכל דרך אפשרית. אך למרות זאת, חשתי שלא מצאתי את מקומי עדיין וגישה באפלה. בתוך תוכי פיללתי שבעתיד לבוא, יקרה משהו שיאפשר לי ליטול חלק בהצלחת מורשתו של עמי ואף בהפצתה בעולם.

בשנת 2006, הציע לי חבר ילדות מהכפר בשם **זכריה** שאף הוא ממשפחת תחאוחא, להציץ באוסף הכלים העתיקים שלו. זכריה שבתור ילד היה חובב עתיקות מושבע, פעל שנים בליקוט חפצים עתיקים שאנשים נטו המשך בעמוד 12

שישנם באזור ההוא צ'רקסים החיים בכפרים ובערים, שעדיין שומרים על זהותם ושפתם; על אף היותם מיעוט שם, הם עושים הכול בכדי לשמר את הזיקה הבלעדית שלהם למקום. כמו כן סיפרו השבים, כי ישנן שלוש רפובליקות שנשיאיהן צ'רקסים ושתושביהן מבקשים מבני העם בפזורה לשוב לביתם הלאומי. הדבר שריגש את כולם יותר מכל דבר אחר, היה שאחדים מן המבקרים בקווקז אף איתרו את קרובי משפחותיהם שנותרו מאחור לפני יותר ממאה שנים. אז החל גל חדש של התעוררות לאומית צ'רקסית, שהתבטא בין היתר בנסיעות של בודדים וקבוצות לקווקז ומשם לישראל לביקורים הדדיים. בשובם ארצה, כולם ללא יוצא מן הכלל הביאו עימם פריטי תרבות חומרית בעלי אופי צ'רקסי וספרים רבים. לא נותר בית בכפר קמא, שלא התהדר בתמונה או בסמל שהגיעו מן הקווקז. משפחות אחדות אף החליטו לעשות מעשה ו"לעלות" לקווקז ובכך להגשים את חלום השיבה הביתה של הדורות הקודמים. אחד מהאנשים שעברו לגור ברפובליקת אדיגיה, נפגש לימים עם בחור מקומי בשם **חאזראת**, ששאל אותו על דבר קיומן של משפחות בכפר קמא, הנושאות את שם המשפחה: **ר'ואר'וא**; לדברי השואל, הוא משתייך לאותה משפחה. הנשאל השיב שאכן ישנה משפחה קטנה העונה לשם הזה והכוונה היתה למשפחתי. אמנם שם המשפחה המזוהה אתנו היה **תחאוחא**, אך תמיד ידענו שישנו שם נוסף של המשפחה המצומצמת של אבי והוא ר'ואר'וא. ובתור שכאלה הוא מיד קישר בינינו ועם הזמן הוא אף ביקר בישראל יחד עם אשתו. הזוג שהה עם משפחתי כחודש ימים שלאחריו שב לקווקז. ואף על פי שלא הוכחה זיקה ישירה בין חאזראת למשפחתי, הקשר עמו לא נותק וחסנו כמי שאיתרו בן משפחה אובד.

הפגישה המרגשת

מסתבר כי תופעת השיבה לקווקז, התרחשה במקביל בכל הקהילות הצ'רקסיות המפוזרות בעולם לרבות בסוריה, בה חיה דודתי רסמיה, שהחליטה אף היא לחזור יחד עם בעלה וילדיה לקווקז. עם הגעתה ולאחר שהתמקמה בעירה נארת קאלה שברפובליקת קברדינה, הצעד הבא שביקשה לעשות היה להזמין את אמי אליה לפגישה לאחר יותר מחמישים שנים שלא התראו. אמי שנבצר ממנה בשנת 1987 להתלוות אל דודתי חוריה בנסיעתה לארה"ב ועל כן גם לא זכתה להיפגש שוב עם אחותה רסמיה, התרגשה מהרעיון והחליטה להיענות להזמנה. ואכן בשנת 1993 טסה אמי יחד עם דודתי ושניים מאחיי לקווקז.

”צ’רקסיה” – ארץ אבותי

חבל ”ארץ הקווקז” משתרע כרכס הרים מחופי הים השחור ועד הכספּי. אחד מעמי הקווקז המקוריים, הוא העם הצ’רקסי, בני ”האדיגה” – המורכב מ־12 שבטים לוחמים. במשך אלפי שנים שלטו הצ’רקסים בצפון הרי הקווקז בארץ שנקראה לימים – ”צ’רקסיה” ובירתה סוצ’י. גבולותיה היו: הים השחור במערב, דגיסטאן במזרח, גאורגיה בדרום ובצפון – רוסיה.

התרבות הצ’רקסית כללה בין היתר: מיתולוגיה עתיקה, מנהגים ייחודיים, מאכלים ולבוש, פולקלור וכמובן ”האדיגאבזה” (Adigabze) – השפה הצ’רקסית העתיקה. יותר מכול בלט האתוס התרבותי של הצ’רקסים, ”החאבזה” (Xabza), שהוא הקוד האתי המכונן של חייהם. לצ’רקסים היתה גם אמונה פגאנית של דת מרובת אלילים. עם הגעתם של מיסיונרים יוונים במאה החמישית לאזור הקווקז, החלו שבטים אחדים לקבל על עצמם את חוקי הנצרות האורתודוקסית. וכך עד למאה ה־16, למעלה מחצי העם הצ’רקסי האמין בנצרות והשאר נותר בעבודת האלילים.

במאה ה־18, כחלק מתוכניות ההתרחבות של האימפריה הרוסית וחתירתה לגישה לים השחור, החלה הצארית יקטרינה לנסות ולכבוש את הקווקז. תמיכתו של ראש הכנסייה האורתודוקסית במהלך ומתן סוג של לגיטימציה דתית לכיבוש הקווקז והצגתו כחובה החלה על המאמינים הרוסים, גרמה להתרופפות האמונה בנצרות בקרב הצ’רקסים. או אז, רבים מהם החלו להמיר את דתם מנצרות לאסלאם. תהליך זה ארך עשרות שנים ובסופו, רוב העם הצ’רקסי, קיבל עליו את דת האסלאם.

המלחמה הרוסית־צ’רקסית נמשכה 101 שנים. את ה־21 במאי בשנת 1864, קבעו הרוסים כיום הניצחון של רוסיה הצארית על הצ’רקסים. למעלה ממיליון וחצי מבני העם הצ’רקסי נספו במהלכה, רובם ככולם בארבע שנותיה האחרונות בלבד. חוקרים הגדירו את ההתרחש במלחמה הזו כאסון האנושי הגדול ביותר של המאה ה־19, וקבעו שמדובר ברצח עם לכל דבר. מיד עם תום הקרבות, החליטו הגנרלים הרוסים על גירושם של הניצולים הצ’רקסים אל מחוץ למולדתם – הקווקז.

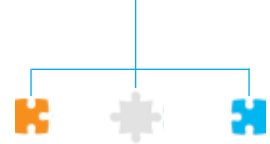
כך החל המסע המפרך של קרוב למיליון פליטים צ’רקסים הנסים על נפשם, גברים נשים וטף, אל מחוץ לתחומיה של צ’רקסיה. רבים הגיעו אל חופי הים השחור. השלטונות העות’מאניים, שהיו ערים לאיכויות הלוחמים הצ’רקסים, העדיפו ליישבם בשטחי הספר של האימפריה העות’מאנית, מהגבול עם גאורגיה ועד הבלקן. בשנת 1878, וכתוצאה מקונגרס ברלין, אולצו העות’מאנים להתפנות מאזור הבלקן יחד עם הצ’רקסים, שרובם יושב מחדש בתחומי תורכיה. את הגרעין הקשה, אלפים בודדים במספר, בחרו להעביר הפעם אל אזורי הספר הבעייתיים ביותר של האימפריה, קרי, ירדן, סוריה וארץ־ישראל.

צ’רקסיה ההיסטורית נמחקה מעל המפה, אך לא מליבם של למעלה מ־5 מיליון הצ’רקסים, החיים כעם פזורה ביותר מ־50 מדינות בעולם. האדמה נגזלה והתרבות כמעט והוכחדה. כיום חיים פחות מ־700,000 צ’רקסים בלבד, כמעט קטן בשלוש רפובליקות בקווקז: אדיגיה, צ’רקסק וקברדינה.

Circassia in 1700
צ’רקסיה בשנת 1700

מאת Adams123
מתפרסם לפי רישיון
CC BY-SA 3.0
דרך ויקישיתוף

המשך מעמוד 10

אך בתום הסיור הקצר, החלה מסכת שאלות כגון: מיהם הצ'רקסים? מהיכן באו? מתי? ולמה? וכן הלאה. נוכחתי לדעת שלא המוצגים הם העיקר, אלא הסיפור מאחוריהם. לראשונה הייתי בצד הנשאל ולא השואל. אך בניגוד לעבר, שכאשר שאלתי לא תמיד קיבלתי מענה, עכשיו אני ידעתי והייתי מוכן וערוך לענות על רוב השאלות. ואז גם החלטנו לשנות את הקונספט ולהפוך את האתר למרכז למורשת הצ'רקסית, המאפשר הצצה נדירה תוך כדי סיור מרתק, אל עולמו של עם שבמעט ונכחד.

עברו תשע שנים מאז נפתח המוזיאון וכבר ביקרו בו אלפי מבקרים שיצאו נדהמים מהסיפור אודות הצ'רקסים בישראל. לולא הסקרנות מגיל צעיר והמוזיאון הקטן שייסדנו, לא יכולתי לגבש את הידע אודות העם שלי. המבקרים במוזיאון נחשפו אל ההיסטוריה של העם הצ'רקסי ותרבותו סביב תחנות אחדות, ובתום שעה של ביקור, יצאו כולם כמעין שגרירים העשויים להסביר אותנו היטב.

במסגרת עבודת ההכנה למוזיאון ובגיבוש ההדרכה והמצגת, נחשפתי לתכנים רבים שבאמצעותם גם פתרתי בעיות ושאלות שהתרוצצו בראשי הקודת. באיחור "קל" של עשרות שנים, התשובות לשאלות עמדו אל מול עיניי. פתאום ידעתי יותר את שעבר על עמי, על רצח העם והגירוש, וגם הבנתי כי בשל המנטאליות הגלותית שאנו הצ'רקסים נושאים בקרבנו, חשנו תמיד את הצורך באיפוק וסובלנות, ושלמרות הרצון לשימור הזהות, נאלצנו ליישר קו אל מול האוכלוסיות הסובבות אותנו בתחומים רבים, וכך למדנו למשל את שפתם ואף התחלנו להעניק לתינוקות שנולדו לימים, שמות מאותן תרבויות, וכן נאלצנו להתמודד עם האיסור שהטילו הרוסים על שיבתנו אל הקווקז, ולראשונה גם הבנתי מהיכן נובעת הקשיחות והנוקשות של כל מי שסבב אותי כל ימי חי.

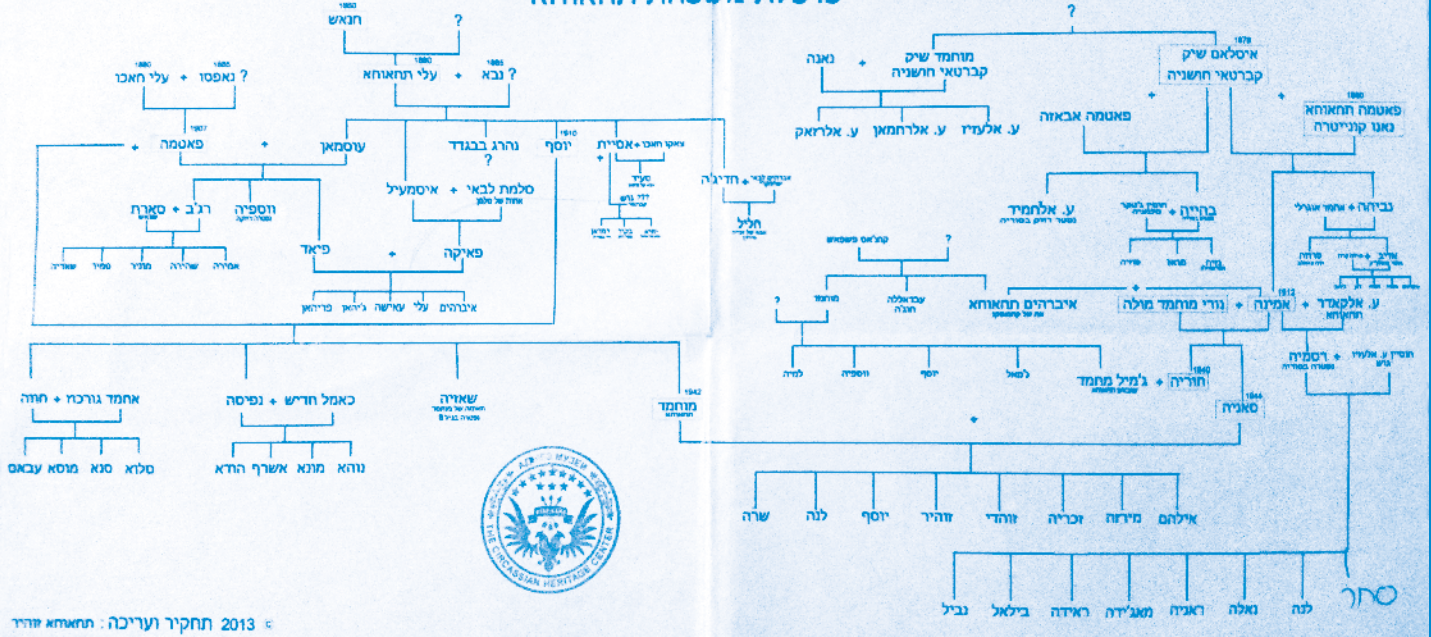
להיפטר מהם מאמצע שנות השמונים. אני ששמעתי ממנו במשך שנים על האוסף שלו ולתומי סברתי שמדובר בארגז קטן עם "פיצ'יפקעס", החלטתי להציץ ואז נדהמתי. אלו היו שתי ערימות ענקיות הממוקמות בחצר האחורית של סבתו. הסתובבתי כאחוז דיבוק בין הערימות ונאלמתי. היו שם פריטים נדירים מאוד שמקורם מהקווקז ושעד אז נתקלתי ברובם בספרים ובשיטוטי באינטרנט כגון: חרב השאשקה ופגיונות ועוד אלמנטים מהתרבות החומרית הצ'רקסית. כשהתאוששתי מן ההלם הראשוני ושאלתי את זכריה לגבי כוונותיו עם האוסף, ענה שחלומו הוא להקים מוזיאון בו יוצג האוסף לקהל הרחב, והציע שנגשים את החלום הזה יחדיו. כמובן שעבורי, הנושא היה כתפוח אדמה לוחט מחד גיסא, אך גם כפרי בשל מאידך גיסא. זאת, מכיוון שסברתי, שאנו, כשני צעירים חסרי ניסיון בתחום המוזיאולוגיה, וללא ידע נרחב בהיסטוריה הנלווית אל המוצגים וללא עזרה או תקציב – הדרך אל כישלוננו תהיה קצרה ביותר. למרות כל זאת, הייתי סבור כי אם לא ניתן את ההזדמנות להגשמת רעיון זה, אזי כל מה שעברתי בחיי בחיפושים אחר העבר, היה לשווא.

שנה שלמה תרנו בדיסקרטיות מוחלטת ברחבי הכפר בניסיון לאתר בניין שיתאים לצורכי הקמת המוזיאון אך לשווא. אולם לאחר מאמצים רבים והתגברות על מכשולים שונים, בבוקר אחד בינואר 2007 ובהפתעה גמורה לתושבים, פתחנו את המוזיאון הצ'רקסי בכפר קמא לקהל הרחב. כעבור שלושה חודשים, בהעדר מבקרים במוזיאון, התחלנו להרהר שאולי הפרויקט נדון לכישלון עוד בטרם נולד. אך לפני שהכרזנו סופית על הכישלון, הגיעו מבקרים ראשונים ונכנסו למוזיאון. אני, שלא ידעתי את נפשי מרוב התלהבות, ליוויתי אותם בסיור והצבעתי בלהט על המוצגים הישנים וחשבתי לתומי כי זו היתה מטרת בואם.

המוזיאון הצ'רקסי בכפר קמא

שתלת משפחת תחאוחא

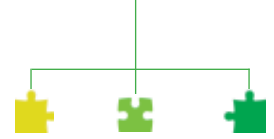
בניית אילן היוחסין – מסע מפרך

הסכימו בנפש חפצה למרבה התרגשותי. בהתחלה עוד חזרו על פרטים שכבר ידעתי, אך אט־אט הדברים החלו להתגבש ושתיהן הזכירו שמות ודמויות שמימי לא שמעתי עליהם. לאחר שעה בלבד, התבהרה מפת המשפחה וקרמה עור וגידים. נוכח כובד משקלו של האוצר שנפל בחלקי, התחלתי מיד להכין את התרשים המדויק של אילן המשפחה. על אף שהצלחתי להגיע לארבעה דורות אחורנית, ברור לי כי עדיין עלי לגלות את החוט המקשר בין הדמויות. מדובר באותם אנשים שחלקם נרצח ואחרים ברחו לאחר המלחמה מהטבח הרוסי, וחצו את הים השחור עד לטורקיה. לא אנוח עד שאמצא גם את החוליות החסרות.

אני זוהיר תחאוחא, בן למשפחה צ'רקסית מכפר קמא, שבמשך שנים רדפתי אחר המידע אודות שורשי משפחתי, מביט כיום בסיפוק על המסלול בו צעדתי, שהובילני מסקרנות ילדותית לבאר מלאה בידע ונגישה לכל צמא.

מסעי האישי היה ארוך ומייגע אך לא תם ולא נשלם. לאחר כל השנים שבהן הפכתי כל אבן, ובכך גם הצלחתי להגיע אל מחוזות שלא חלמתי עליהן, נותר עניין אחד לא פתור – מי היו הדורות הקודמים במשפחתי?

בשנת 2014 אושפזה דודתי חוריה בבית החולים למשך חודש ימים. באחת הפעמים שבהן שהיתי ליד מיטתה, התפתחה בין שלושתנו, אמי, דודתי ואנכי, שיחה מעניינת על מנהגים בתרבות הצ'רקסית שהלכנו ונגזזו. אמי בניגוד להרגלה אף החלה לדבר על העבר ולחשוף פרטים מעניינים על אודות המשפחה. אני שזיהיתי את ההזדמנות, עצרתי אותן לרגע ושאלתי בנימה רצינית אם הן מוכנות לעזור לי בפרויקט חשוב מאד. הסברתי להן את הסוגיה שאני נתקל בה תמיד במהלך עבודתי במוזיאון, והיא המחסור הברור בפרטים בכל הנוגע לעץ המשפחה. בתור מנהל "המרכז למורשת הצ'רקסית", אני סבור כי מן הראוי להשלים את תשבץ הידע שלי אודות עברי. הן

גור אלרואי*

מיהו המיילל ברוח
 ובקולו השכול?
 מי המתפלל לנוח
 ואינו יכול?
 זה שיר דחי, זה שיר בני
 ששרים כולם
 כך זולג לו על הלחי עצב,
 עצב העולם
 (יעקב אורלנד)¹

הקדמה

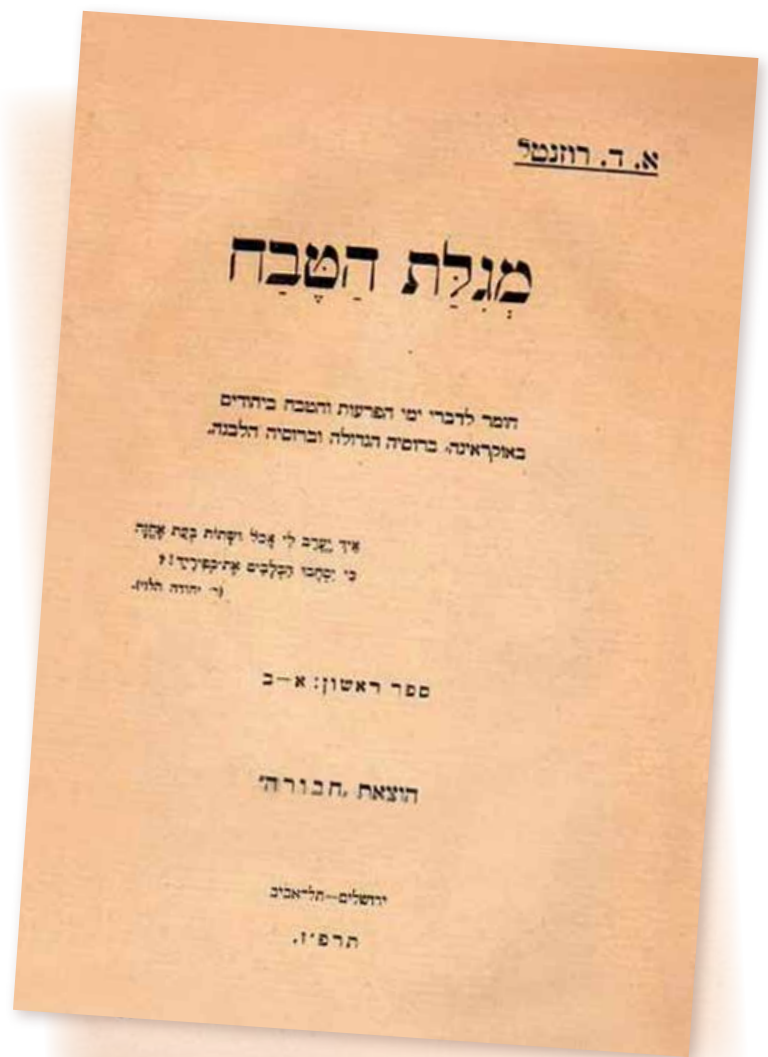
מעטים הספרים אשר גורמים לקורא חוויה נפשית מטלטלת וזעזוע עמוק כפי שיחוש למקרא "מגילת הטבח: חומר לדברי ימי הפרעות והטבח ביהודים באוקראינה, ברוסיה הגדולה וברוסיה הלבנה" שחיבר אליעזר דוד רוזנטל. הספר פורש בפני הקורא את מסכת ייסוריהם של יהודים שנקלעו שלא מרצונם למלחמת אזרחים אכזרית בין הבולשביקים לבין מתנגדיהם על שלל גוניהם: צבא דניקין, לאומנים ואיכרים אוקראינים, חיילים גרמנים וקואליציה רופפת של תומכי המשטר הצארי הישן.

מטרתו העיקרית של הספר היא להעמיד מצבת זיכרון לעשרות אלפי יהודים שנרצחו באוקראינה במהלך מלחמת האזרחים בשנים 1918-1920. רוזנטל ערך רישום של העיירות ושל ערי אוקראינה לפי מפתח אלף-בית, תיאר את הפוגרומים והעלה על כתב את שמות הנרצחים, גילם ומשלח ידם. הספר הוא מפעל הנצחה של איש אחד, אשר הקדיש את שארית חייו לתיעוד הפוגרומים ולהנצחת קורבנותיהם היהודים. זוהי כרוניקה דמים ועדות מזעזעת לחורבן של קהילות יהודיות באוקראינה עשרים שנה קודם למלחמת העולם השנייה.

1 יעקב אורלנד (1914-2000). אורלנד נולד בעיירה טטיב שבאוקראינה שנחרבה ויהודיה נרצחו בתקופת מלחמת האזרחים. אורלנד היה בן חמש כאשר ניצל מפוגרום שנרצחו בו שמונה מבני משפחתו. בגיל 7 עלה עם הוריו לארץ והמשפחה התיישבה בכפר גלעד.

* גור אלרואי, היסטוריון, פרופסור מן המניין בחוג ללימודי ארץ ישראל וראש בית הספר להיסטוריה באוניברסיטת חיפה

מגילת הטבח של א.ד.רוזנטל והפוגרומים באוקראינה, 1918-1920

היהודים הרבים שהגיעו לאודסה, אסף תעודות רלוונטיות ובראשית 1920 החל בכתיבת מגילת הטבח. "חמש שנים רצופות לא נח ולא שקט האיש ולא נתן דמי לו עד אשר הקים את נדרו. הוא אסף ולקט את החומר, הוא בררו ולבנו עפ"י מקורות ראשונים ונאמנים עד כמה שידו, יד אדם, הגיעה והוא אשר ערכו וסדרו ונתן לו דמות ספר שלם, ערוך בסדר א"ב, ספר מספר לדור בדברי אמת את כל פְּרָשֶׁת היסורים וחבלי השאול, שנתנסתה בהם כנסת ישראל ברוסיה בימי האף והחמה באחרית ימי מלחמת העולם ובימי המהפכה ברוסיה"⁵. דב טלית, עוזרו של רוזנטל בתחקיריו, פירט מעט יותר על דרכי עבודתו של רוזנטל וסיפר ש"הזקן בביתו תקן ועבד את החומר. התאימו, העמידו על התמצית ועל האמת. [...] ברח מן ההשערות ובמקומן הוא דרש ממועצות הקהלות, מרבני העיר ופרנסיה שיאשרו בחתימותיהם את הדברים"⁶.

באחד ממסעות גביית העדויות הגיע רוזנטל יחד עם טלית לבית יתומים. רוזנטל דובב את האנשים לדבר וטלית העלה על כתב את עדויותיהם. כך עברו מקבוצת פליטים אחת למשניה ותיעדו את חוויותיהם מתקופת הפוגרומים. באחד הימים הגיעה לאודסה אחייניתו של טלית, ילדה בת שנים עשרה מכפר סמוך לטטיב, ניצולה יחידה ממשפחתה בת אחת עשרה הנפשות שנרצחה בפוגרום. "על הילדה הרכה הזאת הוטל לראות בטבח של מאות נפש על כל האכזריות והזוהמה של פריצי החיות", כותב טלית.⁷ הוא לקחה תחת חסותו וביקש שתספר לו את אשר התרחש בעיירה אך היא מיאנה לספר. "הבאתיה אל המנוח רוזנטל ושם ספרה... דמעותינו היו לים [...] וקולה הלך ונבלע בדמעותיה. הזקן רוזנטל התעלף. מה ספרה? וכך אספנו דם לדם דמע לדמע"⁸.

רוזנטל החל במלאכת הכתיבה בראשית שנות העשרים, כאמור, והיא נמשכה כחמש שנים. במהלך ישיבתו באודסה הוא הכיר את ביאליק, יהושע רבניצקי ואלתר דרויאנוב וחלק עימם את רשמיו וממצאיו. בשנת 1923, בשעה ששקד על מלאכתו, יצא לאור הכרך השלישי של כתב העת "רְשָׁמוֹת" שהוקדש כל כולו לפוגרומים באוקראינה. "רְשָׁמוֹת": מאסף לדברי זכרונות, אתנוגרפיה ולפולקלור בישראל, נוסד באודסה בשנת 1918

א. ד. רוזנטל (1856-1932) נולד בחוֹטִין (Chotin) שבבסרביה והתחנך בבית המדרש של טְלֶנְשֶׁטִי (Telenesty). בדומה לרבים מבני דורו נחשף לתנועת ההשכלה. כאשר בגר עסק בהוראה ולימד בעיירות שונות בבסרביה ובפודוליה. מעת לעת פרסם בעיתונות הזמן סיפורים ביידיש ובעברית וסמוך לפרוץ מלחמת העולם הראשונה אף הוציא לאור קובץ קטן של סיפוריו.²

בתום מלחמת האזרחים ועם שוך מעשי האלימות התיישב רוזנטל באודסה והחל באיסוף העדויות לכתיבת מגילת הטבח. ביאליק, שכתב את ההקדמה לכרך הראשון של מגילת הטבח, ציין כי "בהיות עליו עבודתו כעבודת הקדש, לא השגיח גם אל המחלה הממארת אשר תקפה עליו בינתיים – שחפת הגרון – והוסיף לשקוד על השלמת ספרו מתוך כלות הכח, בחוסר כל ובתמצית דמו ממש"³. דב טלית, שעזר לו בגביית עדויות וליווה את כתיבתו, סיפר כי "רוזנטל זקן, בא בימים וידוע חולי. וקשה לו ללכת ולבוא. כי העיר אודיסה נתמלאה פליטי חרב מן הקצה אל הקצה. אמנם אחד ממשפחה ושניים מעיר אבל כל קהלה הסתדרה לחוד ובמרחקים שונים", ורוזנטל למרות מגבלות הגיל ומחלתו הסופנית "קיבל עליו את ההליכה למרחקים באהבה" וגבה מהם עדויות.⁴

באביב תרצ"ב (1932) מת רוזנטל באודסה. מפעל חייו ניצל. כתב היד היה כבר בתל אביב וחלקים ממנו התפרסמו בתל אביב בין השנים 1928-1932. ויחד עם זאת, למרות רצונו לספר לדורות שיבואו מה שראו עיניו ומה ששמעו אוזניו מפייהם של אחרים, לא הצליחו מוקיריו להוציא לאור את כתב היד בשלמותו ומפעל חייו נגנז ונשכח.

ב. גלגולו של חיבור

בטְפְּלִיק (Teplik), מקום מושבו בתקופת מלחמת האזרחים, קיבל רוזנטל החלטה להעלות את דברי הימים של הפוגרומים על כתב. הוא גבה עדויות מהפליטים

2 ראו: כתבי א.ד. רוזנטל [כך במקור], אודסה, תרע"ד. על

אליעזר דוד רוזנטל, ראו: 'אליעזר דוד רוזנטל', בתוך, העבר: לדברי ימי היהודים והיהדות ברוסיה, כרך י"ז (אייר, תש"ל), עמ' 83.

3 א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, כרך ראשון, תל אביב תרפ"ז, הקדמה [ללא ציון עמוד]

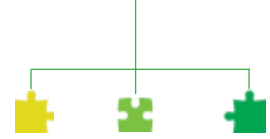
4 דב טלית, 'דפים מימי הטבח (מעין אזכרה לד. רוזנטל ז"ל)', הארץ, ט"ו תמוז תרצ"ב, עמ' 3.

5 חיים נחמן ביאליק, 'הקדמה', בתוך: א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, כרך ראשון, תל אביב תרפ"ז, [ללא ציון עמוד]

6 דב טלית, 'דפים מימי הטבח (מעין אזכרה לד. רוזנטל ז"ל)', הארץ, ט"ו תמוז תרצ"ב, עמ' 3.

7 שם, שם.

8 שם, שם.

תחבולות ודרכים למלט את החומר קמעא קמעא אל מקום בטוח – לארץ ישראל.⁹

בזמן ישיבתו באודסה שמר רוזנטל על קשר עם רבניצקי, דרויאנוב וביאליק ושלח להם עדכונים לכתב היד שהיה ברשותם. מחילופי המכתבים בינו ובין מוקיריו ניתן ללמוד לא רק על דרך הגעת כתב היד לארץ ישראל אלא גם על קצב ההתקדמות של רוזנטל. בראשית שנת 1927 החזיקו דרויאנוב, רבניצקי וביאליק בכתב היד השלם. בפברואר הביא ביאליק לידיעתו של לאו מוצקין כי בידו כתב יד מרשים בהיקפו ועשיר בתוכנו על הפוגרומים באוקראינה. מוצקין לא הכיר את רוזנטל ולא היה מודע לקיומו של כתב היד. לאחר ההתנקשות של שלום שוורצבורד בסימון פטליוורה, הוא לקח על עצמו את ההגנה עליו וחיפש עדויות מרשיעות נגד הלאומן האוקראיני אשר יביאו לזיכוי של שוורצבורד. ביאליק סבר שמוצקין יגלה אפוא עניין בכתב היד שברשותו.

בשנת 1928 הוציאו לאור דרויאנוב, רבניצקי וביאליק את הכרך הראשון של מגילת הטבח שכלל את שמות העיירות באותיות א-ב; בשנת 1930 – את הכרך השני עם שמות העיירות באותיות ג-ו; ובשנת 1931 את הכרך השלישי והאחרון עם שמות העיירות באותיות ח-ט. בשנת 1932 נפטר רוזנטל באודסה, ביאליק נפטר בווינה שנתיים לאחר מכן, והחבורה שלקחה על עצמה להוציא לאור את כתב היד התפרקה. שמות העיירות באותיות י' ועד ת' לא פורסמו וכתב היד נעזב ונשכח.

ג. חשיבותה המחקרית של מגילת הטבח ותוכנה

חשיבות מגילת הטבח היא בארבעה תחומים: רשימות הנרצחים כמקור היסטורי ייחודי להבנת הפוגרומים; השמעת קולו של הניצול ותיאור הפוגרומים מנקודת מבטו; גילויי התעללות ושנאה פתולוגית של החיילים כלפי האוכלוסייה היהודית; ונקודת מבט מגדרית על הפוגרומים.

1. רשימות הנרצחים

מגילת הטבח מסודרת לפי מפתח אלף בית. העיירה הראשונה בספר היא אַבְזוֹבְקָה (Abazovka) והאחרונה שְפּוֹלָה (Schpola). סך הכל כ-396 עיירות, תחנות רכבת ודרכים ראשיות אשר בהם נרצחו יהודים. באמצעות

מאוריצי גוטליב, שריפה בבית הכנסת, ציור על גלוייה

על ידי השלושה והפקתו נמשכה גם בארץ ישראל. תרומתו של רוזנטל לכרך השלישי היתה רבה. מסך כל 551 העמודים כמאתיים עמודים (35 אחוז מהכרך כולו) הם של רוזנטל אשר תרם עדות ושתי רשימות. 'מעשה טפליק' מתאר את קורותיו וקורות היהודים בטפליק שבפלך פודוליה.

כאשר עלו רבניצקי ודרוואנוב לארץ ישראל בשנת 1921 הם הביאו עימם לארץ חלקים מכתב היד של רוזנטל. חלקים אחרים מכתב היד הוברחו בדרכים לא דרכים לארץ מחשש שהייבסקציה תשים עליהם יד ומפעלו של רוזנטל יירד לטמיון:

"ואז הגיעה שעת הדאגה לשמירת החומר מפני הכליה ולפרסומו בדפוס. במקומו ברוסיה, עם שלטונה הקים, היה כתב-היד, פרי עמל לא־אנוש, צפוי בכל רגע לסכנת החרמה וכליה, ואין צריך לומר שלא היתה כל תקוה לפרסומו שם בדפוס. הספר כתוב עברית – וזו ברוסיה של עכשיו הרי היא "בבל יִרָאָה ובל יִמָּצָא". וכדי להציל את החומר מסכנת כליה – עמדה לו חבורה קטנה, נוגעת בדבר, שתמכה לפי כחה בידי הסופר הישיש כל ימי עבודתו – והיא המציאה

9 א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, כרך ראשון, תל אביב תרפ"ז, הקדמה [ללא ציון עמוד]

העדויות שגבה ובאמצעות תעודות ורשימות שנשלחו אליו – לעיתים באריכות ולעיתים בתמציתיות – הוא העלה על כתב את מאורעות הזמן וסיפורי האימים. ייחודה של המגילה על פני חיבורים אחרים בני הזמן שיצאו לאור בסמוך אליה טמון בראש ובראשונה במניעי כתיבתו של אליעזר דוד רוזנטל. במהלך שנות העשרים התפרסמו לא מעט מחקרים, דוחות וזיכרונות על הפוגרומים ועל רצח היהודים. כל החיבורים הללו ביקשו להביא לידיעת הקוראים את מעשי הזוועה שהתחוללו באוקראינה בתקופת מלחמת האזרחים ולנסות באמצעות אוסף התעודות והעדויות להביא למיצוי הדין עם הרוצחים. לעיתים ניתן למצוא באותם חיבורים גם פרשנות לגבי הגורמים לפוגרומים, התככים והמאבקים הפוליטיים שקדמו להם ומהלכי המלחמה. רוזנטל לעומת זאת ביקש להנציח במגילת הטבח את עשרות אלפי הקורבנות שנרצחו בפוגרומים ולהעמיד להם מצבת זיכרון.

מספר הקורבנות שהעלה על הכתב במגילת הטבח נאמד בכ-10,000 איש שהם 16 אחוז מסך כל הנרצחים.¹⁰ רוזנטל כמובן לא יכול היה להגיע לשמות כל 60,000 היהודים

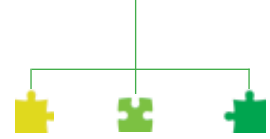
10 שאלת מספר הנרצחים היהודים בפוגרומים בתקופת מלחמת האזרחים היא אחת השאלות המסקרנות והמעניינות בהיסטוריוגרפיה. כבר בשנות העשרים נעשו מספר ניסיונות להגיע לאומדן מדויק של עיירות שחרבו ושל היהודים שנרצחו. מספר הנרצחים נע בין הערכות שמרניות של 30,000 קורבנות למקסימאליות של 167,000 נפש. דו"ח הצלב האדום שהתפרסם בראשית שנות העשרים העריך את מספר הנרצחים היהודים בכ-30,500. ראו: Committee of Jewish Delegations, The Pogroms in the Ukraine Under the Ukrainian Governments (1917-1920), London 1927, p. 268 אליאס חפץ (Elias Heifetz), אשר כיהן כיו"ר ועד הסיוע הכלל אוקראיני (Committee of the all Ukrainian Relief) שפעל בחסות הצלב האדום, טען בספרו The Slaughter of the Jews in the Ukraine שמספר הנרצחים גבוה בהרבה מהמצוין בדו"ח. לטענתו לא נלקחו בחשבון יהודים שנרצחו בכפרים קטנים, או יהודים שנסו מבתם והוכו ונרצחו ביערות, בדרכים ובתחנות הרכבת. לא נספרו גם יהודים שהושלכו מאוניות לנהרות אוקראינה ואלה שמתו ברעב וממחלות. את מספר נרצחי הפוגרומים העריך חפץ בכ-120,000. על כך ראו: Elias Heifetz, The Slaughter of the Jews in the Ukraine in 1919, New York 1921, pp. 179-180. הערכותיו של נ. ג'רגל שהתפרסמו בשנת 1928 שמרניות יותר בהשוואה לחפץ העריך את מספר הנרצחים בכ-50,000-60,000 איש. ראו: נ. ג'רגל, 'די פאגראמען אין אוקראינע אין די יארן 1918-1921', שריפטן פאר עקאנאמיק און סטאטיסטיק, ברלין 1928, ערשטער באנד, עמ' 106. רוזנטל העריך את מספר הנרצחים ברבע מיליון איש. ראו: א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, כך שלישי, תל אביב תרצ"א, עמ' 65.

שנרצחו. באמצעים הדלים שעמדו לרשותו, חיי המחסור באודסה והטרגדיות שפקדו אותו, היתה זו משימה שהיתה מעל לכוחותיו של אדם יחיד. ויחד עם זאת, הנצחת עשרת אלפים נרצחים בארבע מאות עיירות בקירוב באוקראינה וחילוצם מתהום הנשייה ההיסטורית זהו הישג מרשים ובעל חשיבות להבנת הפוגרומים.

הרשימות כוללות לעיתים מאות רבות של נרצחים ולעיתים הן קצרות וכוללות לא יותר משם אחד או שניים. את רשימות הנרצחים הרכיב רוזנטל באמצעות העדים שסיפרו לו על בני עיירתם השחוטים ודוחות שהתפרסמו בתקופת הפוגרומים ולאחריהם. לא ידוע כיצד קיבל רוזנטל את המסמכים והעדויות הכתובות ומדוע הניצולים שלחו דווקא אליו. סביר גם להניח שלא כל מקרי הרצח הגיעו לידיעתו, ויחד עם זאת, כיוון שהמגילה כוללת כארבע מאות ערים ועיירות ברור לחלוטין שהתמונה שמתקבלת ממגילת הטבח מאפשרת לנו ללמוד על היקף הפוגרומים והשלכותיהם על יהדות אוקראינה.

רשימות אלה עבור ההיסטוריון (והגנאלוג) הן אוצר בלום מתקופת מלחמת האזרחים. הן מאפשרות להתחקות אחר הפוגרומים מנקודת המבט של הקורבנות ברזולוציה גבוהה במיוחד – זו של העיירה בה התרחש הפוגרום וזו של הקורבן. רשימת הנרצחים של העיירה אובודובקה (Obodowka) – המופיעה בנספח – היא דוגמא אחת ומייצגת, היכולה ללמד על הפוטנציאל העצום הגלום בכתב היד של רוזנטל. אם נכפיל את סיפור העיירה במאות עיירות דומות לה נקבל תמונה מעניינת ובלתי אמצעית על קורות היהודים באוקראינה בשנים 1918-1920.

באופן פרדוכסלי רשימת הנרצחים באובודובקה אינה מלמדת רק על פרופיל הקורבנות אלא במידה רבה גם על החיים בעיירה בשנים שלפני הפוגרומים. המעיין, למשל, ברשימת משלח היד של הנרצחים ימצא את קשת המלאכות של יהודי העיירות באוקראינה: חרש ברזל, נגר, קמחן, תלמידי ישיבה, תלמידי גימנסיה, תנורן, זווד של מי סודה, בעל ריחיים, בעל מחסן טבק, בעל חנות אריגים ומגוון רחב של סוחרים: סוחר דגים, סוחר בהמות, סוחר עצים, סוחר עורות, סוחר צמר. גם שמות הנרצחים והקרבה המשפחתית שלהם מלמדת כי במקרה של אובודובקה (ועיירות רבות במגילת הטבח) בנים גרו בקרבת הוריהם וניהלו את חייהם בעיר הולדתם. משפחת שקרב וילדיה בני ה-26, 22 ו-14; משפחתו של ישראל סגי נהור וילדיו בני ה-32, 28, 26; משפחת גנטמכער ובנו בן ה-28 והתאומים בני ה-26. במשפחתו של שלום טרייטמן המשיך בנו אפריים בן ה-28 את משלח ידו של

איש. אובודובקה היא עיירה אחת מתוך מאות רבות של עיירות במגילת הטבח.

2. עדויות הנרצחים

מגילת הטבח היא אנתולוגיה של עדויות ניצולים. מעשי הרצח מתועדים במגילה מנקודת מבטו הסובייקטיבית של הניצול. כדי לתת למגילת הטבח תוקף ואמינות הקפיד רוזנטל לציין בסוף כל עדות מי נתן או כתב אותה. במובנים רבים דומה מגילת הטבח לאוסף העדויות שנגבו לאחר פוגרום קישינוב על ידי הוועדה ההיסטורית היהודית בראשות שמעון דובנוב, שהחליטה לערוך דוקומנטציה של הפוגרום כפי שהשתקף מסיפורי הנפגעים. ביאליק היה האיש שנשלח לקישינוב כדי לגבות עדויות, לערוך אותן ולפרסמן בבוא העת.¹⁴

ויחד עם זאת יש גם קווי שוני בולטים ומהותיים בין פועלו הדוקומנטרי של ביאליק לפועלו של רוזנטל. חלק לא מבוטל מהעדויות במגילת הטבח נכתבו על ידי הניצולים עצמם ולא נמסרו בע"פ לראש משלחת שבאה לעיירה אחרי הפוגרום כדי לתעד אותם. העדויות נכתבו בדם ליבו של הניצול והכתיבה היתה אמצעי פורקן והתמודדות עם אירועי הדמים שחוהו. יתרה מזאת, גם כשנגבו עדויות שבעל פה הן נלקחו על ידי רוזנטל, שבעצמו היה ניצול ופליט באודסה. הקשר בין גובה העדות לנותן אותה היה קשר אינטימי של שני אנשים שעולמם חרב עליהם באחת והיו שותפים לאותו גורל.

מגילת הטבח הופכת את הניצול ואת הקורבן לאיש בשר ודם ומאפשרת באמצעות תיאור סבלו וכאבו לפענח את חידת השנאה ליהודים במזרח אירופה בכלל ובאוקראינה בפרט בשני העשורים הראשונים של המאה העשרים.

3. גילויי סדיזם ושנאה פתולוגית ליהודים

מעדויות הניצולים במגילת הטבח ניתן ללמוד לא רק על היקפי ההרג ההמוני אלא גם על העינויים, הסדיזם והשנאה

אביו והבן יעקב בן ה-16 היה תלמיד גימנסיה. כל הנזכרים לעיל, כמו רבים אחרים בעיירה נרצחו בפוגרום שהתרחש בעיירה ב-10 במאי 1919. אובודובקה היתה עיירה קטנה, בפלך פודוליה שחיו בה על פי מפקד האוכלוסין של שנת 1897, 7,754 איש. מתוכם 1,676 היו יהודים, שהם 21.6 אחוז מהאוכלוסייה הכללית.¹¹ הפוגרום החל יום קודם בעיירה הסמוכה טרוסטְיַנְץ (Trostjanetz). לאחר שרצחו שם האיכרים כמעט את כל יהודי העיירה עברו לאובודובקה. הם ריכזו את הגברים היהודים ליד הכנסייה, העמידו שומרים שישגיחו עליהם כדי שלא ימלטו והחלו בהכנות לטבח:

"הסיקריקים נכנסו לישיבה וגמרו להרוג את כל הגברים. כאשר שמעו היהודים את גזר דינם געו כולם בבכייה, כרעו על ברכיהם ובכו והתחננו אל הרוצחים שירחמו על נשיהם וטפיהם. אך דמעותיהם ותחנוניהם של האומללים העירו רק את לעגם וצחוקם של הרוצחים. גמרו להרוג את היהודים על ידי פצצות שהכינו להם. השליכו שתי פצצות בתוך המון היהודים, אך הן לא התפוצצו. [...] כאשר ראו המתקוממים שהפצצות לא התפוצצו העמידו תותח והתחילו להמטיר על היהודים גשם של כדורים. אחר כך פרצו אל המגרש כשהם מזוינים בסייפים, חניתות, כידונים וקרדומות והתחילו חוצבים באלה שלא נהרגו. ניצולו רק אלה שהספיקו לברוח, או שהצליח בידם להסתתר במקום בטוח והרוצחים לא מצאו אותם. [...] נחלי דם שטפו על המגרש במקום שנהרגו היהודים."¹²

מתיאור המעשה ברור מדוע כל נרצחי אובודובקה המופיעים ברשימה הם גברים. לאחר הטבח בזזו הפורעים יחד עם האיכרים המקומיים, את בתי היהודים. "האלמנות והיתומים שנשארו, הרבה מהם מתו ברעב, בקור ובמחלות שונות, הנשארים לקחו את מקל-הנודדים בידיהם והתפזרו לכל רוח. העיירה חרבה. נשארו רק גלים נצים ועיי מפלה."¹³ מספר הנרצחים המשוער בפוגרום נאמד בכ-300

11 Jacob Segall, Veroeffentlichung des Bureaus fuer Statistik der Juden, Berlin 1914, p. 74

12 א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, תל אביב תרפ"ז, עמ' 6.

13 שם, שם.

14 ראו: עדויות נפגעי קישינוב, 1903, ההדיר יעקב גורן, תל אביב 1991. על עבודת הוועדה ראו עמ' 9-35.

נאנסו ועונו. אנסו אז כמה מאות נשים ובתולות".¹⁷ במקרים מסוימים העדויות מפורטות יותר ומתארות מקרים קונקרטיים.

תיאורים קשים אלה הם לא רק עדות מזעזעת מתקופת מלחמת האזרחים, אלא גם סוגיה מגדרית שההיסטוריוגרפיה מיעטה לעסוק בה. למעשי האונס ההמוניים נגד הנשים היהודיות היו השלכות חברתיות ומוסריות מרחיקות לכת. האלימות נגד נשים היתה חלק מאסטרטגיה רחבה יותר של פגיעה ביהודים הרבה מעבר להיותם קבוצה אתנית נבדלת באוקראינה. הרוצחים שדדו, בזזו שרפו ורצחו, אבל הפגיעה ביהודי לא היתה יכולה להיות שלמה ללא חילול גופן ונפשן של אשתו ובנותיו. אונס הנשים היהודיות נועד להשפיל, לבזות ולבייש לא רק את הנאנסות אלא גם להעצים את פגיעותם ותבוסתם של הגברים היהודים, שחזו באונס נשותיהם ובנותיהם ולא עשו דבר.

סיכום

מגילת הטבח של אליעזר דוד רוזנטל היא אחד החיבורים המקיפים והחשובים שנכתבו על יהדות אוקראינה בכלל ועל היהודים בתקופת מלחמת האזרחים בפרט. מרחץ הדמים באוקראינה והפוגרום שחווה בעצמו בטפליק הותירו בו חותם עמוק. רוזנטל חש שהוא לקח בעל כורחו חלק באחד האירועים הטרגיים והחשובים בהיסטוריה של העם היהודי ועל כן ביקש לתעדו ולהביאו לידיעת הכלל. מרגע שקיבל החלטה החל במסע תיעוד מרשים בהיקפו ובתוכנו. בניגוד להיסטוריונים וכותבי כרוניקות, רוזנטל לא ביקש להתחקות אחר הסיבות לפוגרומים, מניעיהם או היקפם. מגילת הטבח מגוללת את זוועות המלחמה מנקודת המבט של הקורבן ומטרתה להנציח את עשרות אלפי היהודים הנרצחים. במפעלו התיעודי המרשים הפך רוזנטל לתובע הכללי של רבבות הנשחטים באוקראינה.

17 א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, כתב יד, אות נ', ארכיון גנזים, תיק 341, כ-8074.

הפתולוגית של החיילים והאוכלוסייה המקומית כלפי היהודים. הפורעים לא הסתפקו רק ברצח ובביזת רכושם, אלא באו על סיפוקם רק לאחר שעינו למוות את היהודים בשיטות אכזריות וחסרות רחמים. רוזנטל לא חסך מהקורא את הזוועות, העינויים ומקרי האונס. תיאוריו הם פלסטיים והם מותירים בקורא תחושה קשה של זעזוע ואי נחת. בניגוד לחוקרים אחרים בני הזמן שכתבו על הפוגרומים, רוזנטל נמנע מדברי פרשנות, הערכות, סיכומים ומכל סוג של הסקת מסקנות או קביעות ערכיות (גם אם הן מוצדקות ונכונות). הוא דאג להביא את העדויות בשם אומן מבלי שהתערב בתוכן. העדויות בלתי מעובדות ונראה כי הן פורסמו בלי שעברו עריכה כלשהי.

4. אונס נשים כסוגיה מגדרית

המעין במגילת הטבח ימצא גם אין ספור התייחסויות למעשי אונס. לעיתים האזכורים הם לאקוניים ולעיתים נוגעים למקרים ספציפיים ולנאנסת יש שם ושם משפחה. לא ניתן לאמוד את מספר הנאנסות במגילת הטבח כיוון שהן אינן מופיעות ברשימות הנרצחים, אבל בהחלט ניתן לקבוע מקריאת מאות עמודי המגילה כי מדובר במאות רבות של נשים. להלן אחת העדויות:

"במושבה [נהר טוב, בפלך חרסון] נמצאו כארבע מאות משפחות יהודים. ביום השבת, 16 מאי, 1919, עבר דרך נהר טוב גדוד גריגוריובים. הם התמהמהו בהמושבה מיום השבת בבקר עד יום א' בצהרים, חמסו את בתי היהודים, אנסו נשים ורצחו כעשר נפשות";¹⁵ "אותנו הצעירים [...] העמידו אל הקיר. [...] במשך שבוע ימים נהרגו מאה ועשרים ושתיים נפשות. מספר הנפצעים היה גדול מאד. כמעט כל הנשים והנערות שנמצאו במושבה נאנסו".¹⁶ ובעיירה אובודובקה, לאחר שריכזו את הגברים ורצחו אותם, אנסו את נשותיהם ובנותיהם: "האלמנות והיתומות

15 א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, כתב יד, אות נ', ארכיון גנזים, תיק 341, כ-8074.

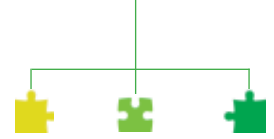
16 א.ד. רוזנטל, מגילת הטבח, כתב יד, אות נ', ארכיון גנזים, תיק 341, כ-8074.

נספח: שמות נרצחי העיירה אבודזובקה

שם הקורבן	מין	גיל	קרבה משפחתית	משלח יד
נתן שיעוויטש	זכר	42	-	חרש ברזל
שיעוויטש	זכר	11	בן של נתן שיעוויטש	-
שיעוויטש	זכר	16	בן של מתן שיעוויטש	-
שלום טרייטמן	זכר	47	-	קמחן
לוי טרייטמן	זכר	28	בן של שלום טרייטמן	קמחן
אפרים טרייטמן	זכר	26	בן של שלום טרייטמן	קמחן
יעקב טרטיקוב	זכר	16	-	תלמיד גימנסיה
דוד טרטיקוב	זכר	14	אח של יעקב טרטיקוב	-
חיים דוד תומרקין	זכר	56	-	סוחר
הירשל שלאס	זכר	57	-	תנורן
שמעון שלאס	זכר	16	בן של שמעון שלאס	-
אהרון זאב אלקסנדרובסקי	זכר	58	-	סוחר דגים
משה טרנטשיק	זכר	56	-	סוחר בהמות
שלמה דרוטמן	זכר	32	-	סוחר עצים
יצחק טרוסטיניצקי	זכר	30	-	סוחר
שלמה סגי נהור	זכר	18	-	פ"ק
שבתי גילעד	זכר	54	-	צובע
גילעד	-	-	בן של שבתי גילעד	-
גילעד	-	-	בן של שבתי גילעד	-
גילעד	-	-	בן של שבתי גילעד	-
דוד הערליך	זכר	52	-	רב דמתא
חיים הערליך	זכר	21	בנו של דוד הערליך	-
ישראל לשיבסקי	זכר	48	-	חנווני
משה לשיבסקי	זכר	83	אב של ישראל לשיבסקי	-
אברהם לשיבסקי	זכר	14	-	תלמיד גימנסיה
מרדכי שקרב	זכר	51	-	סוחר עורות
יוסף שקרב	זכר	26	בן של מרדכי שקרב	-
אייזיק שקרב	זכר	22	בן של מרדכי שקרב	-
חיים שקרב	זכר	14	בן של מרדכי שקרב	-
חיים בלענדר	זכר	58	-	חנווני
זיידה שוסטער	זכר	54	-	-
אברהם יצחק פטשרסקי	זכר	36	-	נגר
פטרשסקי	זכר	16	בן של אברהם יצחק פטרשסקי	-
פטרשסקי		14	בן של אברהם יצחק פטרשסקי	-
פטרשסקי		12	בן של אברהם יצחק פטרשסקי	-
זעליק גורינמן	זכר	80	-	סוחר
ברוך גורינמן	זכר	53	בן של זעליק גורינמן	-
איצי גורינמן	זכר	48	בן של זעליק גורינמן	-
אלעזר גורינמן	זכר	44	בן של זעליק גורינמן	-
שמשון הערליך	זכר	18	-	תלמיד ישיבה

שם הקורבן	מין	גיל	קרבה משפחתית	משלה יד
בן ציון בלעטער	זכר	20	-	נגר
ברוך רופא	זכר	48	-	סוחר צמר
אורטשיק גנטמכער	זכר	53	-	טוחן
חיים שאול גנטמכער	זכר	28	בן של אורטשיק גנטמכער	
מאיר גנטמכער	זכר	26	בן של אורטשיק גנטמכער	
שלמה גנטמכער	זכר	26	בן של אורטשיק גנטמכער	
מוני גרשנהרץ	זכר	52	-	סוחר
יוסף חנהס	זכר	34	-	חנווני
מנדל חנהס	זכר	36	אח של יוסף חנהס	חנווני
מיכל סוקוליפקער	זכר	48	-	חייט
סוקוליפקער	זכר	16	בן של מיכל סוקוליפקער	-
סוקוליפקער	זכר	14	בן של מיכל סוקוליפקער	-
מאיר דינציס	זכר	60	-	שמש
ליב מערניק	זכר	54	-	חנווני
הירש גולדינצווייג	זכר	58	-	חנווני
דוד סגי נהור	זכר	78	-	בעל רחיים
חיים ישראל סגי נהור	זכר	54	בן של דוד סגי נהור	-
שניאור סגי נהור	זכר	32	בן של דוד סגי נהור	-
אפרים סגי נהור	זכר	28	בן של דוד סגי נהור	-
מאטיל סגי נהור	זכר	26	חתן של סגי נהור	-
שמעון טרטיקוב	זכר	22	-	חנות ארג
שניאור טרטיקוב	זכר	16	אח של שמעון טרטיקוב	-
אהרן בלעכער	זכר	26	-	פחח
נחמן מנעלעס	זכר	28	-	מחסן טבק
אברהם מנעלעס	זכר	-	-	-
וועלוויל גרויסמן	זכר	24	-	חנווני
מאטיל שנקרובסקי	זכר	21	-	תלמיד גימנסיה
ליפא שנקרובסקי	זכר	18	אח של מאטיל שנקרובסקי	-
מנדל סנדלר	זכר	52	-	חנות ארג
סנדלר	זכר	16	בן של מנדל סנדלר	-
סנדלר	זכר	11	בן של מנדל סנדלר	-
חיים שניידער	זכר	35	-	-
שיעוויטש מיכל	זכר	54	-	חייט
ראובן לעבל	זכר	32	-	זווד של מי סודה
משה שיטא	זכר	52	-	סוחר
זכריה סטאליאר	זכר	35	-	-
שלום מעזביזשסקי	זכר	55	-	פ"ק יער
יוסף מעזביזשסקי	זכר	28	בן של שלום מעזביזשסקי	-
יוחנן פוסק	זכר	24	-	רב
משה דובינסקי	זכר	70	-	-

גלגולו של "מחזור"

צילום כריכת ה"מחזור" בטרם נודעה מהותו.

ממני ולא היה לי שמץ של מושג על קיומו. שמי שי ספיר בן לנעמי לבית לוי ומוטי (מרדכי) ספיר. סבי מצד אבי, ישראל ספיר, הגיע ארצה בעליה השנייה ב־1907, יחד עם הוריו ואחיו שהיו בין נוטעי היערות הראשונים בארץ; תחילה בחולדה ולאחר מכן בכפר אוריה. סבתי מצד אבי, נחמה ספיר לבית הופמן, הינה צאצאית לעולי הגר"א (תלמידי הגאון רבי אליהו מוילנה) ולמשפחת וייספיטש, שהגיעה ארצה בשנות ה־40 של המאה ה־19 וכן בת לקלמן הופמן מן התעשיינים הראשונים בארץ.

בית לוי

סבתי מצד אמי, לוטה לוי לבית טרטנר, נולדה בברלין אך הוריה היגרו לגרמניה מקרקוב בתחילת המאה ה־20. אולם ההתחקות שלי אחר שורשי משפחתי מצד אימי, היתה מאוד קשה ועלתה לרוב על שרטון; זאת, מאחר והנושא לא עניין את אימי ואילו סבתי לא דיברה עליו כלל – כנראה

שי ספיר*

מבוא

מאמר זה יציג את שורשי משפחתי וענפיה באמצעות גלגולו של ספר "מחזור" תפילות, שנמסר למשמרת למוסד המכובד, "יד ושם". סוף סוף, לאחר כשבעים שנה, נוצר צירוף המקרים והנסיבות, שאיפשר להשיבו לצאצאי האחים של ארווין (Erwin) לוי, אחי סבי, שנספה בשואה. הגילוי על קיומו של ספר זה הביא אותי, להיות מודע לקיומו של ענף שלם במשפחתי, אשר עד לאותה עת, נעלם

* שי ספיר – יליד 1960, מתגורר בהוד השרון, ביוכימאי במקצועו. נצר למשפחות וייספיטש ווינשטיין, שעל פי המסורת המשפחתית, התיישבו בארץ ישראל בשנת 1810. חוקר את תולדות משפחתו כעשר שנים ועד לאחרונה, התמקד בחקר היישוב הישן בירושלים ובתל אביב. לאחרונה הרחיב את המחקר המשפחתי גם לעבר צפון גרמניה והולנד.

שם היה בעל מלון: "Villa Rosa" במקביל לעסקי הבשר. בחורף, עקב הגאות, חזר ליבשה וכך חוזר חלילה.

חמשת אחיו של סבי

- **דגוברט** הבכור היה אופה. תחילה התיישב בירושלים ולאחר מכן עבר לחולון והקים שם מאפיה.
- **ריכרד** היה בעל מפעל הבשר הידוע "ריכרד לוי".
- **ארווין** נשאר באירופה ונספה בשואה.
- **הארי** היה בין מקימי מלונות "קליה" בים המלח ו"השרון" בהרצליה.
- **וילי** היה בעל קצביה בירושלים עד שנות החמישים, אז פרש והחזיק בבעלותו משק לול מטילות ברמות השבים.

סבי – אלפרד יוליוס לוי

יוליוס, סבי מצד אמי, נולד ב־29 באוקטובר 1902. הוא היה מהנדס מכונות, בוגר הטכניון הגרמני בדרמשטדט (Darmstadt). הוא היה היחיד מכל אחיו שזכה לרכוש השכלה אקדמאית. במהלך לימודיו בטכניון הצטרף

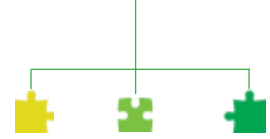
כפוסט טראומה בעקבות מלחמת העולם השנייה, למרות שלא עברה אותה באירופה, אבל חלק גדול ממשפחתה נספה בשואה.

סבי, אלפרד יוליוס לוי (Alfred Julius Levi), אבי אמי, נפטר כשהייתי אך בן 4. כל המידע שספגתי, מקורו היה בדודתי – אחות אימי, אשר כן התעניינה בנושא. ממנה למדתי כי סבי היה אחד מבין שישה אחים. חמישה עלו ארצה עם עליית הנאצים לשלטון בגרמניה, מלבד אחד, שלימים הסתבר לי ששמו היה ארווין (Erwin), השלישי במניין האחים. שלושת האחים הבוגרים, דגוברט (Dagobert), ריכרד (Richard) וארווין, נישאו ביום אחד בחודש פברואר 1920, לשלוש אחיות לבית סימון (Simon) באירוע משותף אחד. היחסים המאוד לא חמים בין חמשת האחים גרמו גם ליחסים מאוד צוננים בין בני הדודים, עובדה שהקשתה מאוד אף היא על המחקר המשפחתי.

כמו כן למדתי מדודתי, שאב המשפחה, מוריץ (Moritz) לוי, היה דור שלישי לסוחר בשר בעיר קטנה בצפון הרחוק של גרמניה ליד חוף הים הצפוני – קארוליננזיל (Carolinensiel). בשלב מסוים עבר לגור עם משפחתו במשך הקיץ באי תיירותי – וואנגרוג (Wangerooge),

האחים לבית לוי – תמונה משנות ה־20 לכל היותר. סבי הגדול מוריץ ואשתו רושן ישובים במרכז וסביבם ששת האחים לבית לוי. סבי יוליוס עומד ראשון מצד ימין

משפחת ארווין.
משמאל לימין
מנפרד דגוברט
סלמה ארווין
וגונטר

מסעות ספר "התנ"ך"

לפני כארבע שנים, סיפרה לי אמי כבדרך אגב על ספר השייך למשפחה, מבלי לפרט על אופיו של הספר, הנמצא באירופה. היא ציינה שבמשפחה הרחבה מדובר על רצון להחזירו ארצה. אמרה ולא יספה.

במאי 2011, מספר שבועות לאחר מכן, הועבר אלי על ידי הורי דוא"ל שמקורו היה הולנדי. על החתום היה גרארד הוגנהולץ (Gerard Hugenholtz). המייל יועד במקורו לכמה בני דודים של אמי, ומאוחר יותר הסתבר לי כי נשלח עקב תכתובת בנוגע לספר תנ"ך, הנמצא באירופה.

החתום הציג את עצמו כבן של אחות סבתי הגדולה, אם סבי יוליוס. כמו כן נאמר שסבתו של החתום, בת דודה ישירה של סבי ואחיו, רוז הוגנהולץ (Rose Hugenholtz) לבית להמקוהל (born Lehmkuhl), היתה השושבינה בחתונת שלושת האחים עם שלוש האחיות. רוז לא היתה יהודיה מאחר ואמה התחתנה עם מורה דת הולנדי, נוצרי, רפורמי. רוז עצמה התחתנה אף היא עם נוצרי.

כמו כן התברר לי שגרארד, אשר ניסה לחקור את משפחתו מזה זמן רב, היה מודע לשורשיו היהודיים, וראה כצוואה רוחנית של סבתו, למצוא מה עלה בגורל בן דודה האהוב ארווין - אחד משלושת האחים, שנישאו בחתונה בה היתה שושבינה, אף שהיה ידוע לה כי נספה בשואה. למרות שלא היה יהודי כבר מזה שלושה דורות, היו קשרי משפחתו של גרארד עם הענף היהודי חמים מאוד אך נותקו לחלוטין בעשורים האחרונים מסיבות לא ידועות. גרארד ניסה למצוא את הצאצאים היהודיים של המשפחה, אך ללא הצלחה.

מאחר והיה הצאצא היחיד של סבתו, שהתעניין בקורות המשפחה, היא נתנה לו למשמרת כמות עצומה של תמונות. גרארד הבין כי העובדה שבידו מאות תמונות של המשפחה, יכולה להיות לו לעזר בחיפוש בני משפחתו,

לתנועת סטודנטים יהודיים "קא.אי.פאו." (K.I.F.), שדגלה בחזון הציוני של זאב ז'בוטינסקי וסייעה לחבריה ברכישת אשרות עלייה לארץ ישראל.

לאחר נישואיו ללוטה סבתי, בשנת 1930, עברו בני הזוג לעיר הילדסהיים (Hildesheim), שם עבד כמהנדס במפעל לייצור תנורים.

לימים, חברותו של יוליוס בתנועת הקא.אי.פאו. סייעה לו בהעלאת כל משפחתו - הוא, אשתו, וילדתם הקטנה רותי (דודתי - אחות אימי) לפלשתינה-א". תחילה, עלו אחיו של יוליוס ומשפחותיהם בשנת 1933, לאחר מכן עלה גם הוא וכולם השתכנו בירושלים. לוטה אשתו ורותי, חברו אליהם בשנת 1935, לאחר שהושגו עבורן אשרות עלייה.

ההתאקלמות בארץ-ישראל היתה קשה מהמצופה. בהתחלה, יוליוס סייע לאחיו הארי במלון "קליה" שהקים בים המלח. לאחר מכן, הקים עסק להשחזת סכינים ומספריים בירושלים. בשנת 1944 עברה המשפחה לתל אביב, שם התקבל יוליוס לעבודה ב"התאחדות בעלי התעשייה" והיה אחראי על הקצאת מתכות מיובאות, לעיבוד במפעלים בארץ. כאשר הסתיימה מלחמת העולם השנייה, קיבל יוליוס הצעה לחזור למקום עבודתו בהילדסהיים. אולם לאחר ביקור שערך שם עם אשתו, החליטו בני הזוג כי אינם יכולים לחזור לגרמניה ושבו לארץ ישראל.

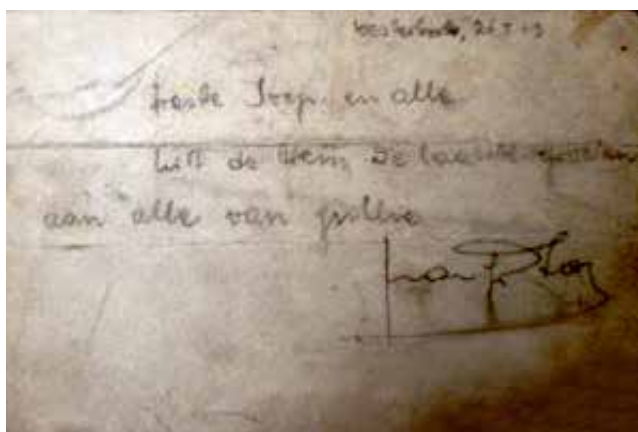
מאוחר יותר, הפך שותף בעסק בשם "וייספרם", שהתמחה בבניית תנורים מנירוסטה ותכנון מוצרי נירוסטה למטבחים. במקביל, סייע בהקמת מטבח מלון "השרון" אותו ניהל האח הארי בהרצליה וכן נתן את חוות דעתו לאחיו דגוברט וריכרד בנושא הרחבת מפעליהם בחולון. לאחר פשיטת הרגל של חברת "וייספרם", עבר לעבוד בחברה גדולה יותר בשם "נירוסטה" והיה למהנדס המפעל. סבא יוליוס נפטר בשנת 1964 לאחר התקף לב שני. אף על פי שחיינו בארץ היו קשים ולא רווה נחת, מעולם לא התחרט על היותו ציוני ועל עלייתו לארץ ישראל.

לוי. פריץ העלה בפני עיריית איגלסהובן את הרעיון, להנציח את משפחת לוי בקריאת הרחוב בו התגוררו שרם שילוחם למחנה הריכוז על שם, אך הבקשה נתקלה בסירוב. לעומת זאת התקבלה בחיוב בקשתו להניח "אבני נגף" (Stolpersteine) לזיכרון המשפחה. בארכיון העיר נמצאה כתובתו של ריכרד - אחיו של ארווין, בחולון, וכך יצר פריץ קשר עם אחת מבנותיו של האח, רוזלי קרליבך (Rosalie Karlebach). רוזלי קישרה בין פריץ לגרארד ובין פריץ לבין אייכנבאום.

בארכיון של העיר איגלסהובן נמצאה גם רשימת מלאי הפריטים של משפחת לוי, שכולם כנראה נשדדו על ידי מקומיים או על ידי הכוחות הנאצים. על ידי פירסום במגזין המקומי וראיונות עם מבוגרים בעיר, ניסה פריץ לדלות כל אינפורמציה אפשרית על משפחת לוי. לבסוף ענה אחד התושבים, מר סומר (Soomer) בנו של איש תנועת ההתנגדות ההולנדית לנאצים (Resistance), על מודעה בעיתון והתוודה כי בידי אלבום תמונות ותנ"ך, שנמסרו לאביו על ידי משפחת לוי לפני הגירוש.

בארכיון העיר נמצאה גלויה (ראו צילום בתחתית העמוד) שנשלחה על ידי אדם בשם מנפרד (Manfred) כאשר עזב את מחנה הריכוז וסטרבורק (Westerbork) בהולנד, לכיוון אושוויץ, ולא ידע שכל משפחתו נספתה כנראה בסוביבור כמה חודשים לפני כן. הגלויה הופנתה לכתובתו הפרטית של חברו הטוב ביותר. בצדה השני של הגלויה נכתב: "מהרכבת איחולים אחרונים לכולכם ממנפרד לוי שלכם".

ב־16 במאי 2011, הועבר ספר "התנ"ך" בטקס מכובד לצאצאי ריכרד לוי. עד לרגע בו נמסר למשפחה בטקס רב רושם בהולנד, לא היה ברור כי המדובר בעצם במחזור תפילות לראש השנה וליוה"כ, שנדפס בשנת 1825 תקפ"ו.

גלויה בדרך לאושוויץ: "מהרכבת איחולים אחרונים לכולכם ממנפרד לוי שלכם"

ולכן סרק ופירסם אותן עם הערות באתר גנאלוגי שבנה - www.hugenholtz.net, בתקווה שהמשפחה בישראל, שתחפש שורשים משפחתיים דרך מנגנוני חיפוש שונים תעלה אולי במקרה על האתר ותיצור באמצעותו קשר עם גרארד. ב־2009 בעת שבילה חופשה בדרום הולנד, גילה גרארד להפתעתו כי ארווין היה חי לפני המלחמה בקרבת מקום. גרארד ביקר בעיר איגלסהובן (Eygelshoven) בהולנד, צילם תמונות אחדות בצירוף הסיפור הקצר אודות המשפחה, והעלה פרטים אלה לאתר שהלך ונבנה, בתקווה שיהיו זיכרון לעולמי עד.

מאחר ומשפחת סבתי הגדולה, אמו של סבא יוליוס, ואחיה נולדו בעיר דלמנהורסט (Delmenhorst) בגרמניה, דרומית לברמן, פנה גרארד להיסטוריון מקומי, ורנר גרבס (Werner Garbas), שהפנה אותו לורנר מיינרס (Werner Meiners), כמומחה מספר אחד ליהדות צפון גרמניה. זה האחרון הפנה אותו לאדוארד אייכנבאום (Edward Eichenbaum), שידע פרטים נוספים על אודות הוריו של ארווין. אייכנבאום, היסטוריון, תושב האזור בו התגוררה משפחת לוי, הכיר את ההיסטוריה של משפחות בצפון הרחוק של גרמניה ובתוכן כנראה את ההיסטוריה של משפחת לוי. הוא הפנה את גרארד לפריץ ואן הורן (Fritz van Hoorne) ביישוב איגלסהובן, שאסף חומר בהקשר למשפחת לוי ביישוב. לימים, אסף פריץ די חומר על מנת לכתוב ולפרסם ספר בכותרת: "The Jews of Eygelshoven".

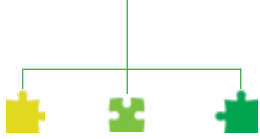
פריץ נולד ב־1942 בעיר Eygelshoven, שהינה היום חלק מהעיר קרקראד (Kerkrade) בהולנד וכתחביב, החל לחקור אודות ההיסטוריה של היישוב. הוא הופתע לקרוא כי שמונה תושבים יהודיים של העיר הובלו ממנה בבהילות ונרצחו. מתוך השמונה, חמישה היו בני משפחת

טקס מסירת ספר "התנ"ך" לידי המשפחה

דף ראשון של ה"מחזור" כאשר נפתח בעת קבלתו והסתבר שמדובר במחזור תפילות לימים הנוראים שנדפס בשנת תקפ"ו (1825)

"אבני הנגף"
לזכר בני
משפחת
ארווין לוי

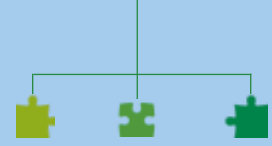
שורשים עמוקים יותר

הקשר שנקם ביני לבין גרארד, הביא אותי מהר מאוד להתחקות אחר משפחתם הרחבה יותר של הסבא והסבתא הגדולים מוריץ (Moritz) ורוזלי (Rosalie) לבית ליוורדן (Leeuwarden) לוי (Levy) - הורי סבי יוליוס. כאמור, ברשותו של גרארד היו מאות תמונות של המשפחה שניתנו לו על ידי סבתו רוז (Rose). בעזרתם האדיבה של אביו ושל דודתו ובעזרת הבנות של ריכרד לוי, שעל אף גילן המבוגר הראו בקיאות ויכולת זיהוי מדהימות, זוהה חלק מאוד גדול של הקלסטרים בתמונות. כל התמונות כולל סקירה מקפת על כל המשפחה, הועלו על ידו לאתר באינטרנט, תוך תקווה שהדבר יקל עליו במציאת קרובי משפחה נוספים. מגרארד יכולתי ללמוד כי לסבתי הגדולה רוזלי רושן (Rosalie Röschen), שושנה היו שמונה אחים ואחיות. מחקר ועיון מדוקדקים באתר "עקבות" (Akevot), המהווה בסיס נתונים גנאלוגי מאוד עשיר לחקר יהדות

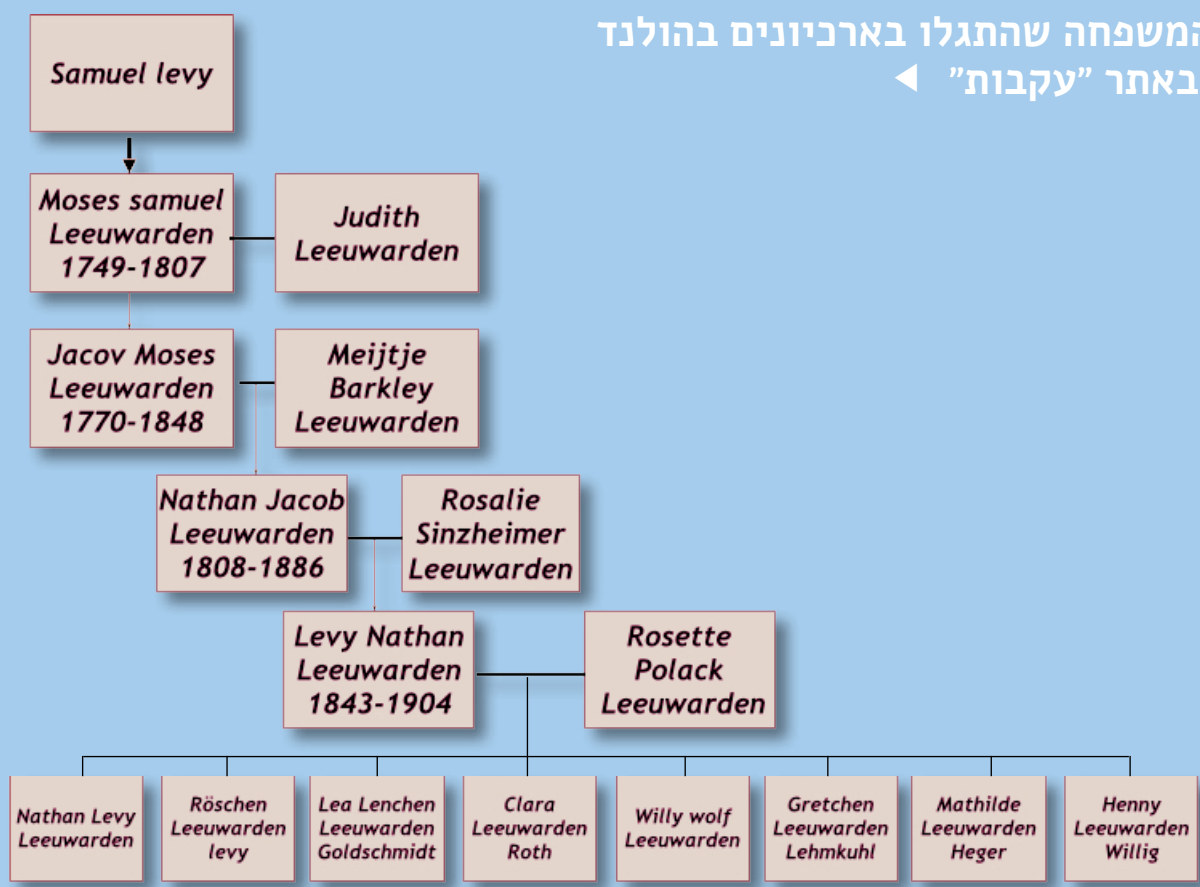
גם גרארד וגם פריץ, כנראה בשל היותם לא יהודיים, לא היו מודעים לטיבו ומהותו של הספר בו החזיקו. שיתוף הפעולה בין גרארד, פריץ, וצאצאי אחד האחים לוי - ריכרד, תרם להבאתו של המחזור ארצה.

בנובמבר 2011 ביקר גרארד בפעם הראשונה בארץ. יחד נטלנו חלק בטקס עליה לתורה של חתן בר־מצווה בשכונת מגורי, כאשר אני עוקב אחר התפילה במחזור שזה מכבר הגיע ארצה. הטקס היה מאוד מרגש ושיאו מבחינתו של גרארד היה פתיחת ארון הקודש, הוצאת ספר התורה ופתיחתו והצגתו לפני הקהל לפני קריאת פרשת השבוע.

ב־2 בפברואר 2012 הונחו חמש "אבני נגף", על סף ביתה של משפחת לוי, לזכרם של ארווין, אשתו סלמה וילדיו מנפרד, גונטר ודגוברט. בת דודה של גרארד, רוזיטה סטמבק (Rosita Steenbeek), סופרת הולנדית, סייעה השנה לכתוב ספר על שורשיה היהודיים של המשפחה, שבו מתוארת בהבלטה חתונת שלושת האחים עם שלוש האחיות. כל הפעולות הללו יבטיחו אולי שמשפחת ארווין לוי לא תשכח לעולמי עד.

שורשי המשפחה שהתגלו בארכיונים בהולנד ובעיקר באתר "עקבות"

פריצת הדרך בעקבות מציאת ה"מחזור" והקשר עם גרארד

► המקומות והאתרים המופיעים במאמר

מצבה של נתן יעקב ליוורדן האבא של לוי נתן ליוורדן. הסבא של הסבא הגדול שלי

מצבה של רוזט לבית פולק ובעלה לוי נתן ליוורדן, ההורים של הסבא הגדול שלי

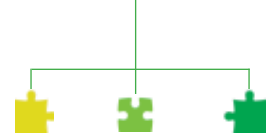
הולנד, איפשרו לי ללמוד עשרות פרטים נוספים על בני המשפחה על כל סעיפיה, כולל שמות יהודיים של בני המשפחה, תאריכי לידה ופטירה, מקום מגורים, תאריכי נישואין, שמות בני זוג, משלח ידם של הורי בני הזוג, שמות ילדים ותאריכי הלידה שלהם. וכך יכולתי להתחקות אחר משפחתי עד שנת 1770.

סיור של גרארד בבית הקברות היהודי בעיר דלמנהורסט, הביא למציאת קברותיהם של הורי סבתי הגדולה רושן, קברות האחים שלה וקבר הסבא של סבתי הגדולה. ניתן להבחין כי המצבה המשותפת ללוי נתן ורוזט, ההורים של רושן לוי - הסבתא הגדולה שלי, שבורה במקצת, עקב וונדאליזם ועברה שחזור. כמו כן ניתן לראות שהמצבה כתובה בחלקה בעברית ובחלקה בגרמנית. הפרטים על הקבר של נתן יעקב כתובים בכתב גותי.

יצרתי קשר עם המתחזקים את בית הקברות, קהילת חב"ד המקומית, על מנת לנסות למצוא קברים נוספים של המשפחה, אך העליתי חרס מאחר וכל רישומי הקבורה של בית העלמין הושמדו בשואה, כך שלא ניתן ללמוד ולהתחקות אחר קברים שתחזוקתם לא מאפשרת זיהויים.

שמונת האחים והאחיות של סבתא רבתא שלי, מייצגים באופן מפליא את קורות העם היהודי באירופה בכלל ובגרמניה של אותה תקופה בפרט. חלק מהמשפחה הגדולה, עלה ארצה ושמר על צביונו היהודי ורובו ככולו התיישב והקים משפחה ענפה בארץ. חלק קטן מאלה שנשארו באירופה יודע על מוצאו היהודי אך התחתן עם נשים לא יהודיות ואינו שומר צביון יהודי. אחרים התפזרו לכל עבר: אוסטרליה, ברזיל, פרו וארה"ב.

זהו סופו של סיפור, אשר הביא בעקבותיו סדרה עצומה של סיפורים אחרים ואשר כולו נחשף לעין השמש בעקבות "תנ"ך", שהסתבר כי הוא מחזור תפילות בן כ־200 שנה.

"עברנו בפולין, עתידנו בישראל"

צבי חטקביץ*

התפרקות הגוש הקומוניסטי והופעת האינטרנט אפשרו לרבים כמוני מבני הדור השני לשואה לחקור את שורשי משפחותיהם. לי נקרתה הזדמנות מיוחדת; בעקבות שהייתי בפולין במסגרת עבודתי, התאפשר לי לחקור מקרוב מסמכים המתעדים את אבות-אבותי ואף להגיע לחצר ביתם. סיפורי זה המובא כאן הוא סיפור אישי של מסע בזמן, שטרם הסתיים.

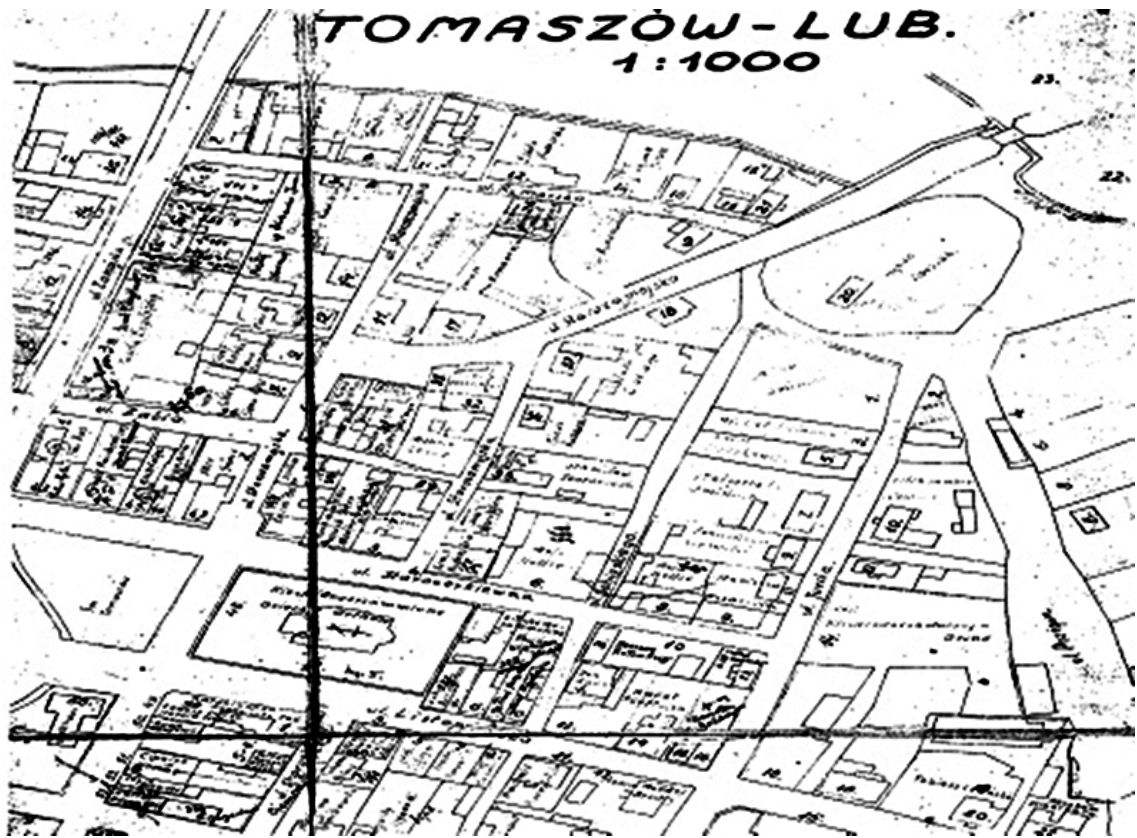
בדצמבר 2002 התרחש אירוע אשר הניע אותי להתחיל בחקר תולדות המשפחה. לראשונה בחיי דרכו רגלי על אדמת פולין. לאחר סיום עבודתי, החלטתי להאריך את שהותי שם ביומיים נוספים כדי לבקר בערי הולדתם של הורי. לשם כך שכרתי מדריך עם רכב וכך שמנו פעמינו בחורף המושלג לעיר הולדתה של אימי, טומאָשוב-לובלסקי (Tomaszow Lubelski) ולמחרת לעיר הולדתו של אבי, לומְצ'ה (Łomża).

העיירות בפולין של פעם כבר מזמן שינו את פניהן. בתים חדשים נבנו על גבי הישנים, חנויות וחלונות-ראווה בוהקים בשלטי ניאון, מכוניות חדישות חולפות בכבישים, בתי קפה הומים, נערים ונערות בג'ינס. הכפר הגלובלי נראה גם כאן. איך חושפים את מה שהיה כאן ה"שְטֶטל" של פעם, והאם בכלל עוד נותר מישהו שידע, שהכיר, שזוכר מי התגורר כאן, באיזה רחוב ובאיזה בית? ההיגיון הנחה אותי שאם ברצוני לדעת מי היה כאן פעם – עלי לחפש בבית העלמין. ידעתי שבעיר הולדתה של אימי קיים בית עלמין יהודי אשר שופץ בסיוע התאחדות יוצאי טומאָשוב-לובלסקי והסביבה, אך למרות השיפוץ לא נותר ממנו הרבה. לתדהמתי גיליתי כי בעירייה מצויה מפה בקנה-מידה של 1:1000, שאותה הכינו הגרמנים כאשר

ראשיתו של חיפוש

עבור רבים מבני הדור השני לשואה, רב הנסתר על הנגלה בקורות הוריהם ובני משפחותיהם. היו הורים שהתעטפו בשתיקה ולא סיפרו על העבר. אחרים נפתחו מעט יותר ותיארו בגעגוע את נופי ילדותם ונעוריהם מלפני המלחמה הנוראה ההיא. גם אנחנו הילדים לא תמיד שאלנו, רובנו לא שאלנו, וכאשר ההורים הלכו לעולמם הם לקחו עימם את כל המידע על העבר המשפחתי ועל תרבות יהודית עשירה ומיוחדת, שנכחדה ועלתה בעשן המשרפות. היום, כאשר כבר אין את מי לשאול, אנו צריכים לעמול קשה, להשקיע עבודת-נמלים כדי להגיע אל כל פירור מידע. שרשרת של אירועים התרחשה עבורי, אשר בסופו של דבר הביאה אותי אל מסמכים של אבות-אבותיי, שחשפו תחנות שונות בחייהם, אל הרחוב שבו התגוררו בעיירה בפולין, אל חצר הבית ואל החורבות שנותרו ממנו כעדות אילמת לחיים שלמים שפעם התנהלו בו. יד הגורל הובילה אותי בנתיב לחשיפת שורשי המשפחה, נדבך אחר נדבך.

* צבי חטקביץ – ד"ר לכימיה, גמלאי התעשיות הביטחוניות, מרצה עם רעייתו חביבה, בנושאי שואה ותקומה וחקר שורשי משפחה.

מפת בתי טומאשוב-לובלסקי (Tomaszow Lubelski) ששרטטו הגרמנים ובה סימנו כל בית שהתגוררה בו משפחה יהודית

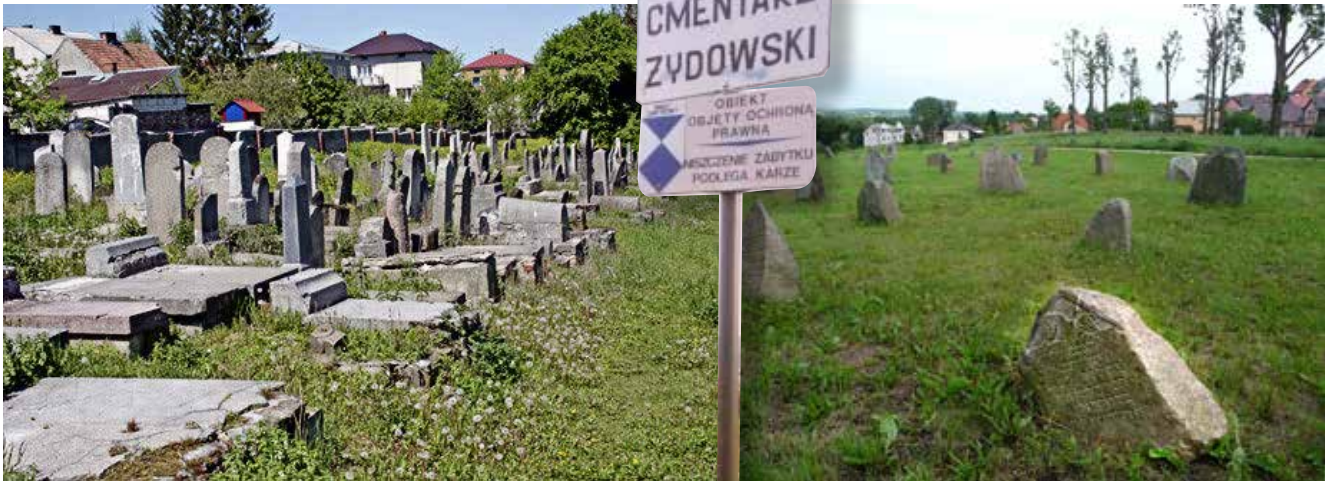
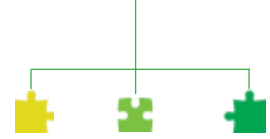
פלוטו לטומאשוב-לובלסקי. כדי שיוכלו לאתר כל יהודי שהתגורר בעיירה, שרטטו הגרמנים את מקומם של כל בתי העיירה, ועל כל בית שהתגוררה בו משפחה יהודית – רשמו את שם המשפחה.

בעודי מתבונן במפה זו צדה עיני את השם וייסלדר – Wajsleder. זה שם המשפחה של סבא! בהתרגשות רבה התקשרתי מייד לדודתי בארץ, שהתגוררה בעבר בטומאשוב-לובלסקי יחד עם אמי מלי ז'ל ועם הוריהם וזכרה כל רחוב וכל סמטה בה וכך כוונה אותי אל בית הוריה. "לך לרחוב 29-Listopada", היא אמרה לי, "וחפש שם את הבית מס' 10 שם גרנו". עם המפה בידי התחלתי לצעוד ברחובות האלה, שבהם הלכו גם סבא וסבתא, אמי ואחותה, והתקרבתי אל בית סבי. צמרמורת עברה בי כאשר גיליתי כי במקום בו גרו אמי והוריה, נבנו בתים חדשים דו-קומתיים ואין זכר לבתים הישנים. מלואה בתחושת האכזבה המשכתי לבית העלמין היהודי הסמוך, שם הדלקתי נרות נשמה ואמרתי קדיש לזכר הנספים.

למחרת המשכתי עם המדריך הפולני ללומז'ה – עיר הולדתו של אבי. לא היה לי שום קצה חוט היכן להתחיל בחיפושים פרט לתמונת המצבה של סבתא-רבתא שנמצאה

מצבת סבתא-רבתא בעיר לומז'ה (Łomża). הממצבה נותרה רק תמונה

מימין, בית הקברות הישן. משמאל, בית הקברות החדש

בעקבות הסבא

ביוני 2003 שוב התערבה יד הגורל כאשר הגיע אלי דוא"ל בלתי מוכר מארה"ב. הכותב, יהודי אמריקני, הציג את עצמו כקרוב משפחתי וסיפר שהוא עוסק בחקר תולדות המשפחה. האיש הגיע לארץ והציג בפני את ממצאיו. בדיעבד הסתבר שסבא רבא שלו היה אחיה של סבתא שלי. הוא הצליח לבנות עץ-משפחה ענף מאוד מצד אבי. בעקבות מידע זה יצרתי קשר באינטרנט עם מנהל אתר בתי הקברות של לומז'ה וביקשתי ממנו להעביר לארכיון העיר את שם משפחתי כדי לנסות ולאתר פרטים על בני המשפחה. צעד זה נשא פרי: בארכיון נמצאו מסמכים שונים וביניהם רישום הלידה של סבי בשנת 1888. בשנים 2006 ו-2013 שבתי למסעות חיפושים בפולין, פעם עם אחותי מרים ופעם עם רעייתי חביבה ובתי קרן. במסעי האחרון הצלחתי לאתר את כתובת מגוריו של סבי בלומז'ה והגעתי לחצר הבית ההרוס. הופתעתי לגלות כי לא נבנה בית חדש על הריסות בית הסבא.

רישום לידתו של הסבא בשנת 1888

בבית הורי. ברם, עם הגיעי לעיר התברר לי שקיימים לי שני בתי עלמין יהודיים. מתבוסס בשלג העמוק עטוף במעיל כבד וכנפופות, הלכתי כשבידי האחת מצלמת סטילס ובידי השנייה מצלמת וידאו ולאוזני צמוד טלפון נייד, שבאמצעותו קיימתי קשר רציף עם אחותי, המנסה לכוון אותי על פי עותק הצילום שברשותה בשבילי בתי הקברות, וכל זאת בניסיון לאתר את הקבר שבתמונה. חיפשתי בשריידים של שניהם, אך כל הניסיונות לאתר את המצבה עלו בתוהו.

בית הקברות הישן המצוי בשיפולי גבעה המשקיפה אל נהר ה-Narew, הפך לפארק עם ספסלי ישיבה וביניהם פזורות מצבות הרוסות.

בית הקברות ה"חדש" שמור יותר ונותרו בו שרידי מצבות שעל חלק קטן מהן ניתן לזהות את שמות הקבורים בו. הבניין ובו חדר הטהרה קיים כיוון שבשלב מסוים לאחר המלחמה שימש כבית מגורים.

בשנים 2002–2013 ביקרתי פעמים נוספות בבתי הקברות של לומז'ה במטרה לנסות ולאתר את קברי המשפחה אך כל מאמצי עלו בתוהו.

בביקורי הראשון בלומז'ה נותר לי כחצי יום להמשיך ולתור את הסביבה בטרם שובי לארץ. דרומה ללומז'ה בדרכי חזרה לורשה, על שפת הנהר Bug, נמצאת עיירה פסטורלית ושלווה, טרבלינקה שמה. על הזוועה שהתחוללה שם בשנים ההן מעידה היום רק אנדרטה אילמת. הגעתי לטרבלינקה עם רדת הערב וחשתי שביקורי בה סגר את המעגל של ביקור בערי הולדתם של הורי, שלא זכו לכך. תם הביקור הראשון בפולין ונחתם הפרק הראשון במסע חיפוש השורשים, אשר עתיד לסחוף אותי בשנים שלאחר-מכן.

החצר והבית ההרוס של סבי בעיר לומז'ה

Działo się w mieście Łomża, dnia trzeciego września tysiąc dziewięćset dwudziestego ósmego roku o godzinie pierwszej po południu stawił się Hersz Judel Chatkiewicz, lat trzydziści dziewięć liczący, stały mieszkaniec gminy Śniadowo, obecnie w Łomży zamieszkały, w obecności świadków Mordechaja Złotnikiewicza lat pięćdziesiąt i Jankiela Mazuka lat pięćdziesiąt trzy liczących, robotników ? i okazał nam dziecię płci żeńskiej urodzone w Łomży dnia dziesiątego listopada tysiąc dziewięćset dwudziestego pierwszego roku z małżonki jego Alty z Żytkiewiców lat trzydziści pięć liczącej. Dzieciństwu temu przy obrzędzie religijnym nadane zostały imiona Chaja

Happened in Łomża, on 3th of September 1928 at 1 o'clock PM, came Hersz Judel Chatkiewicz, 39 years old, permanent citizen of community Śniadowo, now living in Łomża, in presence of Mordechaj Złotnikiewicz 50 years old and Jankiel Mazuk 53 years old both workers in [?], and presented a female baby born in Łomża on 9th of November 1921 from his wife, Alty born Żytkiewicz, 35 years old. This baby was given two names Chaja Sara.

למעלה: רישום הלידה של דודתי שרה חיה חטקביץ. באמצע: התמלול והתרגום למטה: חיה שרה ב־1935

הפתעה נוספת המתינה לי ולרעייתי בעיר לשצ'וב - עיר הולדתה של חמותי, בה פגשנו פולנייה זקנה אשר הכירה בנעוריה את החמות. המפגש הנוסטלגי בהווה היה מרגש עד דמעות. גם בענף זה של המשפחה נסגר מעגל.

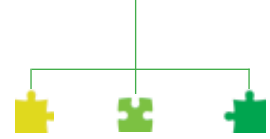
המשך עבודת הביולוש

בשנת 2010 השתתפתי בקורס גנאלוגיה המתקיים בטבעון. בקורס זה למדתי כיצד לחפש מסמכים ובאילו בלים, ומאז אינני חדל לרגע מחיפושי. ימי החופשה מהעבודה מוקדשים לחיפושי מסמכים באתרי הגנאלוגיה השונים (ראו מסגרת). עד היום הרחבתי את עץ המשפחה חמישה דורות אחורנית, עד תחילת המאה ה-18. במקביל לחיפושי באתרים אלה אני ממשיך לכתוב לארכיונים בערים ובעיירות סמוכות לערי הולדתם של הורי ומבקש מסמכים אודות קרובי משפחה נוספים. עזר רב בתהליך זה קיבלתי מקולונל בדימוס של הצבא הפולני, אותו הכרתי אישית במסגרת עבודתי. הקולונל מסייע לי בכתיבת מכתבים בפולנית ובתרגום מסמכים עבריים.

במאי 2015 שבתי לפולין במטרה לנסות ולאתר מידע על דודתי, שרה-חיה חטקביץ, אחות אבי דוד ז"ל, כאשר שביב המידע שהיה ברשותי היה תמונה שלה משנת 1935. עם הגיעי לפולין שמתי פעמי אל לשכת מרשם התושבים ה-Urząd Stanu Cywilnego בלומז'ה. בסיוע מסור של עובדי המחלקה איתרתי תוך מחצית השעה את רישום הלידה של דודתי שרה חיה חטקביץ.

ברישום נאמר:

"ב־9 בנובמבר 1921 נולדה תינוקת להרש יהודה חטקביץ ולאשתו אלטה בת ושמה חיה שרה"

תם ולא נשלם

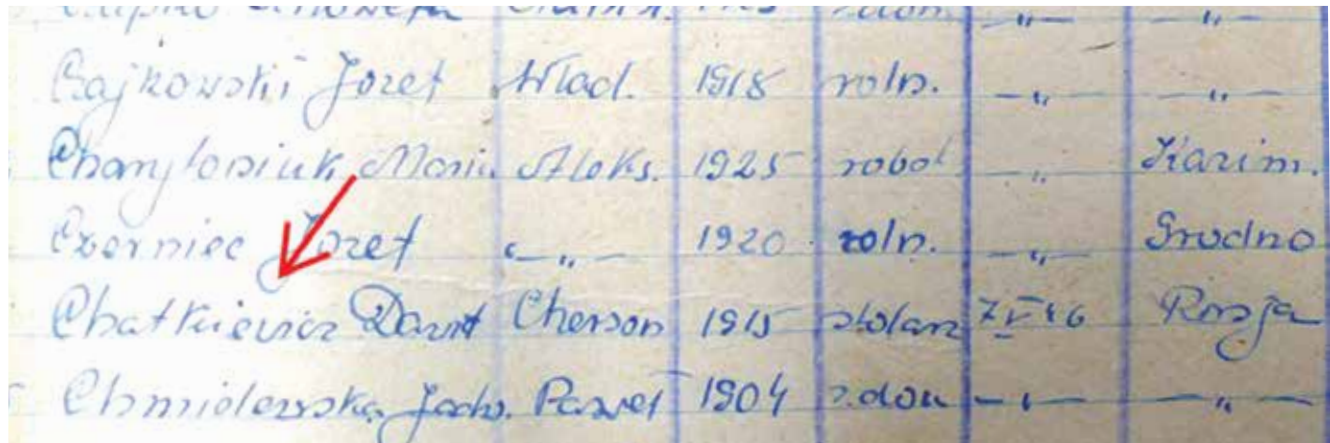
בשנתיים האחרונות אני ואשתי חביבה מרצים בהתנדבות, למשתתפי תוכנית "תגלית" ולקבוצות נוספות בארץ, נושא ההרצאה הוא: **משואה לתקומה - בנתיבי הבריחה "דרך התמונות והמסמכים" במילה אחת - גנאלוגיה.**

את הפעילות להנחלת הנושא לדורות הבאים אשתי ואני רואים בשליחות.

נמשיך בשליחות זו עד כלות כוחותינו. זאת כדי לקיים את דברי יגאל אלון: 'עם שאינו יודע את עברו, ההווה שלו דל ועתידו לוט בערפל', דברים המבוססים על אמרתו של נפוליאון: 'עם ללא עבר, אין לו עתיד'. במקרה שלנו - עברנו בפולין ועתידנו בישראל.

גורלם של סבי סבתי ודודתי אינו ידוע לי. אני ממשיך לנסות ולאתר מה עלה בגורלם. כל מה שידוע לי הוא כי סביר להניח ששהו בגיטו לומז'ה ולכן יתכן שניספו בגיטו או נהרגו ביער גילצ'ין (Giełczyn) או באושוויץ (Auschwitz).

מלומז'ה המשבתי לפגישה עם חוקר גנאלוגיה באוניברסיטת ביאליסטוק (Białystok), כאשר כל שהיה ברשותו היה שביב מידע על שובו של אבי, דוד ז"ל, מרוסיה עם תום מלחמת העולם השנייה לביאליסטוק. בפגישה זו אותר בארכיון בביאליסטוק, ספר מרשם הפליטים אשר שבו מרוסיה לפולין בשנת 1946 ובה מופיע הרישום הבא: "דוד חטקביץ יליד 1915 שב לביאליסטוק מרוסיה ב-7.5.1946"

הרישום מתוך ספר מרשם הפליטים בארכיון בביאליסטוק

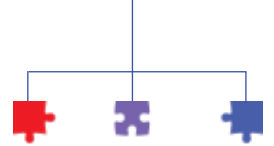
היכן חיפשתי?

הליך החיפוש הוא ארוך ודורש סבלנות רבה. הוא מבוסס בעיקר על מאגרי גנאלוגיה באינטרנט:

- **Sepharadim** - אתר מחקר לגנאלוגיה ספרדית ויהודית.
 - **יד ושם** - המאגר המרכזי של שמות קרבנות השואה.
 - **ITS** - ארכיון שירות האיתור הבין-לאומי בבאד ארולסן בגרמניה.
 - **MyHeritage** - אתר בנייה ושיתוף של עצי משפחה.
 - **Geni** - אתר בנייה ושיתוף של עצי משפחה.
- כמו כן מתקיימים במקומות שונים בארץ קורסים ללימוד נושא הגנאלוגיה.

- **Ancestry** - אתר גנאלוגיה מרכזי, המאגד מידע מתוך מרשמי אזרחים - לידות, נישואין ופטירות, וכן מאגרי מידע צבאיים.
- **JewishGen** - אתר גנאלוגיה המופקד על שימור המורשת היהודית ומכיל מאגרי מידע לחקר שורשים כגון: איתור שמות משפחה, עצי משפחה ורישומי קבורה.
- **Isragen** - אתר העמותה הישראלית לגנאלוגיה המספק מגוון רחב של ערוצי מחקר, ליווי ותמיכה בחקר גנאלוגי ובהשתלמויות בנושא.

- **Jewish Records) JRI-POLAND (Indexing)** - אתר זה, שהושק ב-1995, מבוסס על סריקה של מאות ארכיונים של ערים ועיירות בפולין, אשר בוצעה על ידי המורמונים והועלתה לרשת עם אפשרות חיפוש על פי שם משפחה, שם פרטי, עיר, מחוז וכדומה.

משה אפשטיין (מויה) סיפור חיים

תל אביב, י"ג סיון תרפ"ה – 5 ביוני 1925 חיפה, כ"ה תמוז תשע"ד – 23 ביולי 2014

ידו המוקפד, הכוללים את סעיפי עץ המשפחה שבנה, ושמענו את סיפוריה של רות. החלטנו כי דמותו המיוחדת ומפעלו הגנאלוגי ראויים לחשיפה ולהנצחה בכתב העת של "העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה" – "שרשרת הדורות".

קווים לדמותו

"בשנת 1998 ביקשה רותי לקנות מחשב. היא רצתה לחפש באמצעות האינטרנט את שורשי משפחתה. אמרתי: "בסדר, אבל אני לא רוצה שום חלק בכך". לא עברו יומיים ובקשתי ממנה לחפש גם קרובי משפחה שלי. מהר מאד נדבקתי ב"מחלה". הצטרפנו לעמותה הגנאלוגית, שנפגשת אחת לחודש לשמיעת הרצאות והדרכה, וכן נסענו לכנסים בינלאומיים בארצות הברית. פעמיים היינו ב-Salt Lake City, בירת המורמונים ביוטה, שם מצוי מאגר עצום של צילומי תעודות (לידה, נישואין, פטירה) מכל העולם. מצאנו חומר רב על הדורות הקודמים של משפחותינו ויצרנו קשר עם בני משפחה שלא ידענו על קיומם."

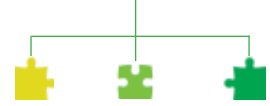
חנה פורמן*

משה ורות אפשטיין היו במשך שנים חברי "העמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה" בסניף חיפה. תמיד הגיעו יחד למפגשי הסניף, ומי שהכיר את משה ("מויה") ידע שהוא גמלאי של "רפאל", החוקר את שורשי משפחתו, שהוא ורות ביקרו בערי המוצא של משפחותיהם, איתרו תעודות משפחתיות במאגרי המידע של המורמונים ובעיקר – שהוא מצניע לכת.

בקיץ 2014 נפטר משה אפשטיין ז"ל. בבטאון "רפאל" התפרסמה כתבה לזכר "מויה", ממנה למדנו כי חברנו לסניף נחשב ב"רפאל" כאיש מופת ייחודי הודות לתרומתו הנדירה לביטחון ישראל, ושהוא עטור פרסי "ביטחון ישראל".

פגשנו את רות בביתם שבמרכז הכרמל, קבלנו את הספר האוטוביוגרפי שכתב מויה, דפדפנו בדפים כתובים בכתב

* חנה פורמן – עוסקת במחקר גנאלוגי מאז 1989 לצרכי משפחה ובסיוע לכל פונה.

ל"עמותה הישראלית לחקר שורשי משפחה". כחברים בעמותה, בחרו רות ומויה להשתתף בפעילות סניף חיפה, עיר מגוריהם.

בעקבות הביקורים בספריית המורמונים ביוטה, הצליחו להגיע למסמכים רבים על בני משפחותיהם. בהמשך - לאחר פטירת הוריו, אסף מויה את כל המסמכים בביתם כמקור חשוב למידע ופרטים שלא היה לו כל מושג על אודותם. רות ומויה יצרו קשר עם בני משפחה, שהם בני דוד בדרגה שנייה. עם כל קרוב משפחה שגילה, קיימו שיחות טלפון, התכתבות קבועה - פעילות המתפרשת על פני כדור הארץ.

חרף העובדה שרות עבדה במחשב על מחקריה, מויה התעקש "לא לסמוך" על תוכנות לבניית עצי משפחה, ותיעד את כל ענפי המשפחה במתכונת המוצגת בתרשים שלהלן, בכתב ידו. דף כזה הכין לכל ענף משפחתי. הדף המצורף הוכן ביולי 2004.

במהלך המחקר והתייעוד נסעו רות ומויה פעמים אחדות לארה"ב כדי להיפגש עם בני הדודים שהתגלו. בכנס העולמי השנתי בשיקגו (2008), הצליחו ליצור קשר עם בני דודים מצד אמו של מויה, נכדים של אחי סבו, משה-מנדל זאוברמן; אחד מהם קרוב לגיל 90. הסתבר שרבים מבני המשפחה היגרו בהגירה הגדולה ממזרח אירופה (1880-1920), ואחדים מביניהם הגיעו לשיקגו.

בנוסף, קיימו רות ומויה, שני מסעות מחקר וחיפוש לליטא - קלוואריה וקובנה ולבלארוס - פינסק. בשנת 2007 הצטרפו לקבוצה מאורגנת שיצאה לליטא לחיפוש שורשי משפחה ולביקור בארכיונים בערי המוצא של המשפחה.

בשנת 2009 ערכו מסע אישי על מנת להגיע אל פרטים רבים יותר ולתרום להרחבת המידע: בקלוואריה הגיעו לבית העירייה כדי לברר את מיקומו של בית סבא אפשטיין, בוילנה חיפשו את הגימנסיה העברית שבה למד אביו של מויה, והמבנים תועדו וצולמו.

בסיום הפרק הגנאלוגי בספרו צירף מויה רשימה ארוכה של בני המשפחה - מצד רות ומצידו - שרובם נספו בשואה, כגלעד לזכרם.

כך פתח מויה בספרו את הפרק האוטוביוגרפי העוסק בגנאלוגיה, תחום עניין שעסק בו לאחר פרישתו, ואשר הודות לו זכינו להכיר את מויה ורות אפשטיין.

משה נולד בתל אביב (יוני 1925) להורים שהיו בעלי השכלה כללית וציונית רחבה, רופאה ומהנדס אזרחי, שהוגלו לסיביר והורשו לעלות לארץ ישראל רק ב-1924. שמו מלידה היה משה, ע"ש סבא משה-מנדל זאוברמן, אבי אמו. לכינוי "מויה" זכה בשנות נעוריו, וחבריו הוותיקים המשיכו לכנות אותו כך כל חייו.

מילדותו נחשף למוסיקה, אהב מוסיקה קלאסית, אופרות וקונצרטים. כבר בגיל צעיר גילו את כישרונו המוסיקאלי והוא למד נגינה בכינור, בבגרותו השתלב ככנר בתזמורת סימפוניות ובאנסמבלים שונים.

לימודים בקונסרבטוריון. משה - ראשון משמאל

בהיותו בן ארבע נסע להכיר את בני משפחתו - משפחת אפשטיין בדרום ליטא, בקלוואריה, ומשפחת זאוברמן בפינסק. ביקור זה הותיר בו רשמים וזיכרונות שחלקם התעוררו שבעים שנה מאוחר יותר, כאשר מחקר שורשי המשפחות העסיק את מרבית זמנו.

את לימודיו בטכניון, בתחום הנדסת מכונות, קטעה מלחמת העצמאות. מויה שרת בחמ"ד (חיל מדע) והמשיך ברפאל, בתחום של פיתוח מערכות הגנה ואמצעי לחימה. בסוף שנות ה-60 השלים לימודיו לתארים מתקדמים באוניברסיטת סטנפורד, וחזר לרפאל ליישם את הידע. על פועלו זכה לקבל שלוש פעמים את פרס "ביטחון ישראל" וכן פרס מרפאל על "תרומה מיוחדת" (2010).

חקר שורשי משפחה

בשנת 1988 הצטרפו רות ומויה אפשטיין לקבוצת "זהות אבודה", שפעלה בקיבוץ מזרע. לאחר מכן השתתפו ב"שרשים בגליל" בטבעון, מסגרת שהצטרפה כסניף

תודות:

רות אפשטיין - על קבלת הפנים החמה

ושיתוף הפעולה בהכנת המאמר.

זאב שרון - על הליווי בכל ההכנות,

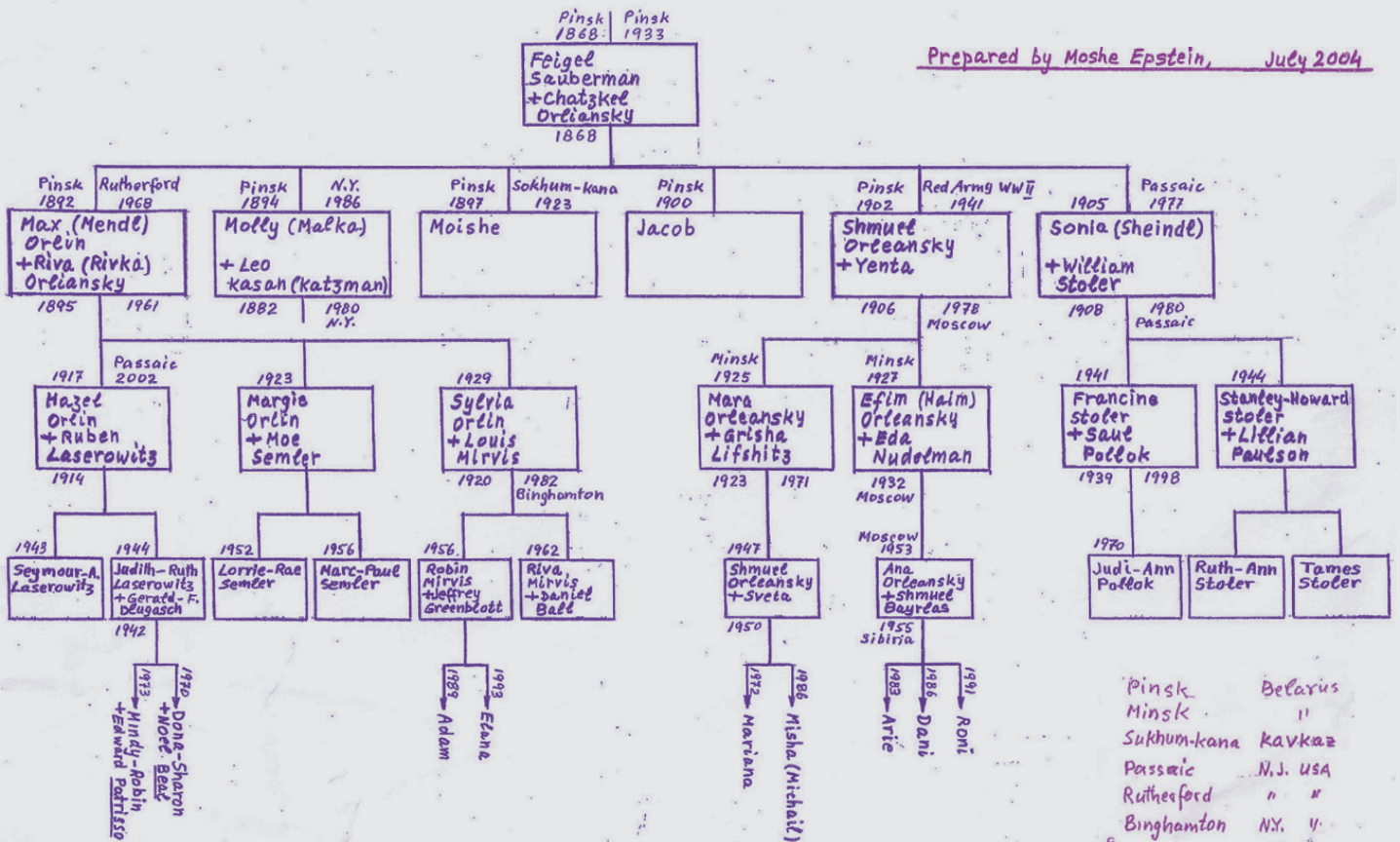
על הרעיונות וההצעות הטובות למאמר.

נעמי אלעד - על העריכה הרהוטה של הטקסט.

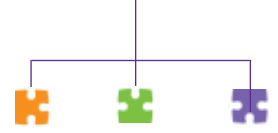

בני המשפחה
בקלוואריה.
משה יושב
שני משמאל

Prepared by Moshe Epstein, July 2004

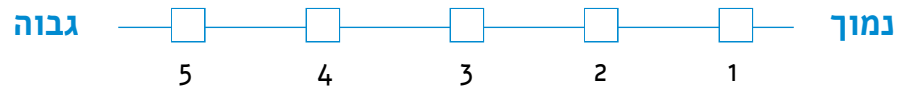

מימין - ריכוז מפורט של המקומות: עיר ומדינה, בהם חיה המשפחה. כמו כן מכיל כל דף מידע על: הגירת המשפחה/נדודי המשפחה, שירות בצבא. ניתן ללמוד פרקים בתולדות ענף משפחה זה בתקופה שבין 1868 ועד 1993. במהלך המחקר והעבודה, הגדיל מויה דף זה (ובן יתר הדפים) לאורך ולרוחב, העבודה נמשכה עד 2012.

שאלון משוב ל"שרשרת הדורות"

1. האם תוכן גיליון זה משביע רצון?

2. כמות מאמרים וכתבות? יותר פחות

3. האם העיצוב הגרפי משביע רצון? כן לא

4. תכיפות קבלת "שרשרת הדורות"

1 2 3 פעמים בשנה?

5. איזו מתכונת עדיפה?

דיגיטאלית עותק קשיח

למשוב, תגובות, בקשות, הצעות מאמרים לעיון העורכים וכיו"ב

נא פנו לכתובת: Sharsheret@isragen.org.il

EDITOR'S NOTE

Dear Readers,

In light of the positive feedback received following the publishing of the renewed edition of "Sharsheret Hadorot", the Israel Genealogical Society's periodical, we are pleased to offer our readers, the 2nd issue, in digital form and again, in Hebrew.

Thus, we hope to achieve a successful, permanent, bi-annual publication of this periodical, and for this purpose, our editorial board has been reinforced with additional skillful volunteers.

As mentioned in our previous edition, the IGS and its periodical - "Sharsheret Hadorot", have set as one of their goals, to open their gates to the entire Israeli society including all its sectors and communities - Jewish and non-Jewish.

Therefore, we're honored to open this edition with the article of Mr. **Zoher Thawkho**, the Chairperson of the Center for the Circassian heritage. In this article, he describes his efforts to discover his family's roots, whose history is entangled in the fate of the Circassian refugees. Nowadays, when waves of refugees fleeing away from various wars and poverty stricken regions around the world, have risen to unprecedented heights since the 2nd world war, it seems relevant to learn about the Circassian community, part of which reached Eretz-Israel, in the second half of the 19th century and settled here ever since.

The annals of the Jewish people in Exile have been periodically characterized by pogroms and brutal massacres, perpetrated by their non-Jewish neighbors and national hosts. Prof. **Gur Alroy**, has focused his article on one Jewish historiographer's project, dedicated to registering the testimonies of the survivors and the names of victims slaughtered during the pogroms against the Jewish communities in Ukraine, between the years 1918-1920.

From the Jewish fate in Eastern-Europe during the 1st W.W. we move to the fate of the Jews in Central Europe during the 2nd W.W. and its aftermath. Mr. **Shai Sapir** describes the chronicles of his ancestors, which reached a surprising turning point, after a "Maḥzor" of prayers which had belonged to the author's family prior to their deportation to Auschwitz, was found at the disposal of a Dutch family.

Following the end of the war, some of the Jewish people who had survived the holocaust, found refuge in Eretz-Israel, later the State of Israel. Their children, the second generation of the Shoah's survivors, try to reconstruct the chain of their familial history which was brutally disconnected and which, their parents were reluctant to provide details about until their last day. Dr. **Zvi Hatkevitz**, has dedicated himself for many years to unearth his family's roots and their past in Poland. He shares his experience with the readers, providing also some of the research tools and methods he has used for accomplishing his task.

Genealogy and search of familial roots were also at the center of the late Moshe (alias Moya) Epstein's life, following his retirement from work, where he had contributed significantly to Israel's security and defense, and for which he was awarded more than once. He started genealogy as a hobby with time achieving proficiency, by which he revealed the roots and branches of his family's tree. Mrs. **Chana Furman** assisted by Moya's widow and friends, has prepared the report in his memory.

Wishing you a pleasant reading,

Chief Editor: Dr. Dan Eldar

Chairman: Moshe Golan

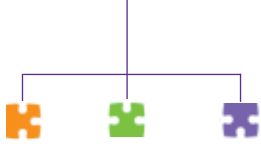
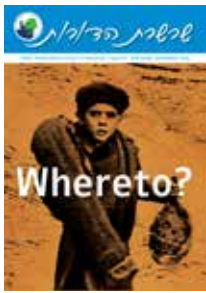

TABLE OF CONTENTS

Shaasheret Hadorot
Volume 27, No.2
December 2015

Chief Editor:
Dr. Dan Eldar

Editorial Board:
Prof. (Emerita) Chaya Shacham

Graphic Design:
Nili Goldman

Desk address:
Sharaeret@isragen.org.il

ISSN 0792-5751
All rights reserved to the
Israel Genealogical Society

3 Editor's note

4

Zoher Thawkho
An Israeli Circassian -
tracing his family

14

Gur Alroy
The Chronicles of a Massacre
by A. D. Rosenthal and the
pogroms in Ukraine 1918-1920

22

Shai Sapir
The history of
a "Maḥzor" prayer book

30

Zvi Hatkevitz
Our Past was in Poland -
our Future is in Israel

35

Chana Furman
Moshe Epstein - Moya -
A life story

מגזין גאולוגיה

ISRAEL GENEALOGICAL SOCIETY'S MAGAZINE. Volume 27, No. 2, december 2015

Wheretoo?